

İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanlarında Kimlik İnşasının Mekândaki Görünümü¹

Appearance of Identity Construction in Place of Second Constitutionalist Period's Novels

Yavuz Sinan ULU*

Öz

İkinci Meşrutiyet Dönemi, imparatorluktan, ulus-devlete geçiş sürecinin yaşandığı bir dönemdir. Yaşanan siyasi gelişmeler ve milliyetçilik anlayışı neticesinde Türk kimliği öne çıkar, görünür hale getirilir. Bu gelişmeler edebiyata da yansır. İkinci Meşrutiyet dönemi yazarlarının çoğu Türk kimliği inşası merkezinde eserlerini yazar, millî değerleri öne çıkarır. Millî değerlere, modern yaşamın gerektirdiği unsurlar eşlik eder. Romanlarda yer alan mekânlar, bu zihniyet doğrultusunda şekillenir. Anadolu'ya yönelme, Türk mimarisinin öne çıkması, gayrimüslim azınlıkla özdeşleşen İstanbul'daki bazı mekânlara alınan menfi tavır romanlardaki mekânların genel özelliğidir. Bu çalışmada, İkinci Meşrutiyet Döneminde yazılan yirmi iki roman üzerinden kimlik inşasının mekânlardaki görünümü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Meşrutiyet Dönemi, Kimlik inşası, Mekân.

Abstract

The Second Constitutional Period is a period of transition from the empire to the nation-state. As a result of living political developments and nationalism, Turkish identity becomes prominent and visible. These developments are reflected in the literature. Most of the writers of the Second Constitutional period writes their works in the center of Turkish identity construction, bringing forward national values. Elements that modern life requires are accompanied by national values. The spaces in the novels are shaped in this mentality. Orientation to Anatolia, prominence of Turkish architecture, developing an attitude towards some places in Istanbul that are identified with the non-Muslim minority are general features in the place of novels. In this study, twenty two novels written in the Second Constitutional Period were examined in terms of the appearance of the places of identity construction.

KeyWords: Second Constitutional Period, Identity construction, Place.

Giriş

Kimlik, kişinin kendini tanımlama, konumlandırma ve anlamlandırma biçimidir. Yaşanılan coğrafyaya, bağlı bulunulan milliyete, medeniyet dairesine, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartlarına, bireyin karakterine, cinsiyetine, inancına göre şekillenen kimlik, bireyin aidiyet sorununu çözer, onun savrulmasını, kopmasını önleyen bir sığınak işlevi görür. Kimlik, bireyin ve toplumların dünyaya açılan penceresidir. Kimlik; kişilerin, toplumların, “kimsiniz?, kimlersiniz?” sorularına verdikleri cevaplardır (Güvenç, 2010, s. 3).

Farkındalık ve bilinçlenme süreci sonunda ortaya çıkıp yaygınlaşan milliyetçilik akımının etkisiyle planlı bir millî kimlik inşası süreci başlar. Nihai hedefi ulus-devlet kurmak olan bu anlayış, bir milleti millet yapan değerler olan dil, tarih, din, kültür gibi ortak yönleri öne çıkararak kitleleri kendilerine benzeyenlerle bir arada tutup, “öteki”lerden farklarını ortaya koymayı amaçlar.

Milletlerin oluşumu oldukça eskiye dayanır. Aynı dili konuşan, ortak bir geçmişe sahip olan, aynı dine, aynı yaradılış efsanesine inanan, belli bir toprak parçasını vatanlaştıran insanlar bir araya gelerek milletleri oluşturmuştur. Varlığını tehdit edenlere karşı birlik olma, kendini güvende hissetme arzusu, çeşitli ortak yönleri bulunan insanlarla bir arada olmanın insana vereceği ruhsal doyum, insanların toplum içindeki ekonomik döngü sayesinde geçimini sağlayabilmesi milletlerin oluşumuna zemin hazırlayan etkenlerden birkaçıdır. Anthony

¹ Bu makale, tarafımızca hazırlanan “İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Kimlik İnşası” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bölümü, yavuzulu@gantep.edu.tr

Smith, bir topluluğun millet olabilmesi için şu altı ortak özelliğe sahip olması gerektiğini belirtir: “1. Kollektif bir özel ad 2. Ortak bir soy miti 3. Paylaşılan tarihi anılar 4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur 5. Özel bir “yurt”la bağ 6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu.” (Smith, 2014, s. 42). İkinci Meşrutiyet Dönemi, Smith’in tespit ettiği unsurların en çok görünür hale geldiği/getirildiği dönemlerden biridir. Bu dönem (1908-1923), Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemidir. Sultan II. Abdülhamit’in 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet’i ilan etmesiyle başlayan bu on beş yıllık dönem, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle sona erer. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi yıkılışa ve yeniden doğuşa zemin hazırlayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve ekonomik olarak derinden sarsan bu olaylar, her açıdan değişimlerin ve dönüşümlerin habercisi olmuştur. İkinci Meşrutiyet dönemine kadar imparatorluğun dağılmasını önlemek amacıyla milliyetçiliğe karşı tavır alan, hatta kendi Türklüğünü bile dillendirmekten çekinen Osmanlı, Osmanlılık ve İslamcılık gibi yapay, toplumsal bütünleşmeyi, kaynaşmayı sağlayamayacak kimlik politikalarından sonra son durak olan Türk kimliğine yönelmiştir. Aslî unsuru güçlü tutarak imparatorluğun kurtarılacağına inanılması ya da zaruri/kaçınılmaz bir süreç neticesinde, 19. yüzyılın sonlarında aydınların ilmî alanda başlattığı bu hareket, Meşrutiyet yıllarında siyasi bir hüviyete kavuşmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminin hâkim fikir hareketi Türkçülük olmakla birlikte Osmanlılık, İslamcılık ve Batıcılık da aynı dönemde var olan, savunulan fikirlerdendir. Toplumsal olaylar deneysel değildir. Tek bir sebebi ya da tek bir sonucu yoktur, çok yönlüdür. Zıt görüşler, aynı dönemde farklı açılardan temsil edilebilir. Bu bağlamda Osmanlılık bitti, İslamcılık başladı; İslamcılık bitti Türkçülük başladı gibi ifadeler konuyu basitleştirip yüzeysel bir algı yaratmaktan başka bir anlam taşımaz. İmparatorluğu kurtarmaya yönelik toplumsal bir kimlik projesi olarak ortaya atılan bu görüşler artan, azalan ölçülerde varlık göstermiştir.

Siyasi ve sosyal gelişmeler edebî eserlerin muhtevası üzerinde bir etkiye sahip olduğu gibi edebî eserler de toplumsal gelişmeler üzerinde şekillendirici bir etkiye sahiptir. Basılan gazete, dergi, kitap vs. yoluyla kısa zamanda geniş kitlelere ulaşma imkânına sahip olan edebî eserler insanların edebî zevklerine hitap ettikleri gibi düşünce dünyaları üzerinde de pay sahibidir. İkinci Meşrutiyet döneminde, önceki dönemlerle kıyaslandığında yazar ve eser sayısında büyük artış görülür. Her türlü olumsuzluğun müsebbibi olarak görülen Sultan II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle özgürlük ortamının doğduğuna inanılması, süreli yayıncılığın, matbaanın gelişip yaygınlaşması, savaştan dolayı sanatçıların halka moral ve güç vermek için propagandist eserler vermek istenmesi bu artışın sebeplerindendir. Süreli yayınların artışına bağlı olarak tefrika eserlerin çoğalması popüler romanların; kadının toplum için öneminin anlaşılmasıyla kadın yazarların sayısında kayda değer bir yükseliş gözlenir. Osmanlı aydınlarının, yenilikçilerin çok büyük bir kısmı edebiyat dünyasının içinde olan kişilerdir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Rauf, Fatma Aliye gibi ön plana çıkan yazarların yanı sıra Moralızade Vassaf Kadri, Bekir Fahri, Ali Kemal, Nezihe Muhlis, Emine Semiye, Cemil Süleyman,ERCÜMENT Ekrem, İzzet Melih, Celal Nuri, Ethem Nejat, Ali Sami, Mahmut Sadık, Orhan Mithat, Mehmet Celal, Mehmet Nafi, Dündar Alp, Fazlı Necip, Ahü’s-Sakıp el-Mahrûki, Vodinalı H. Remzi, Safvet Nezihî, II. Meşrutiyet dönemi yazarlarından bazılarıdır.

Mekân – Kimlik Diyalektiği Bağlamında İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanları

Mekânı yalnızca insanı çevreleyen, insanın içinde yaşadığı yer olarak görmek mekânın anlam alanını ve varoluşsal yorumlamalarını kısıtlayacak sığ bir yaklaşımdır. “Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar diyarı ve nihayet insan başarılarının hem ürünü, hem de etkileyen nitelikli uygulama alanıdır.” (Korkmaz, 2015, s. 79). Mekân ve insan arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. İnsanın hayata bakışı, tecrübeleri, ruh dünyası mekân algısını değiştirebileceği gibi mekânın fiziki ve

çağrışımsal koşulları bireyin ruh ve düşün dünyası üzerinde etkili olabilmektedir. İnsanların yaşadığı mekânlar ve diğer mekânlar hakkındaki görüşleri, ön yargıları vb. onların sahip olduğu, benimsediği kimlik/ler hakkında ipucu verir.

Kendilik Mekânı Olarak Anadolu

Coğrafya, kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir. “Çünkü insan ve toplum, mekânda kendini görür, kendini inşa eder. Mekân hayatın havzasıdır, insanın zaman içindeki konumudur.” (Alver, 2006, s. 37) Coğrafyanın vatanlaşması, milletin geçmişinden yadigarlar barındırması, halkın her türlü kültürel etkinliğine ev sahipliği yapmasıyla gerçekleşir. Remzi Oğuz Arık, toprak parçasının vatanlaşma sürecinin, milletleşme süreciyle paralel olarak ilerlediğini ifade eder:

İnsan kütesinin bu adsız coğrafya üstünde yaşama ve mesud olma şartlarını yaratırken birleşmeleri, birleşik kütlelerin zaman içinde müşterek hareketleri, milletin, ilk büyük şartını meydana getirir. Bu şart, müşterek tarihtir. Bu andan başlayarak kütle de coğrafyaya damgasını vurmuştur. Artık bu kütle, doğuşun karanlığını yırtmış; insan, toprağın ve toprak, insanın adını almıştır. Hücum ederken, hücum edilirken artık ortada “muayyen” bir cemiyet ve onun yurdu vardır. Vatan doğmuştur (...) Milliyet fikrinin esası da vatanla, vatanın doğuşu ile başlar. (Arık, 1990, s. 13).

“Vatan”, milleti oluşturan bütün unsurları bünyesinde barındıran, insanlarda toprağa karşı bir aidiyet hissi yaratan bir kavramdır. Vatan, uğruna savaşların, yok oluşların göze alındığı bir varlık mekânıdır.

Halk edebiyatı ürünleri haricinde Anadolu, Modern Türk Edebiyatı’nda, Tanzimat döneminde yazılan Nabizade Nazım’ın Karabibik ve birkaç küçük deneme dışında, sistemli ve bilinçli bir şekilde ancak İkinci Meşrutiyet döneminde işlenmeye başlamıştır.² O zamana kadar Türk edebiyatında en yoğun işlenen mekân şüphesiz ki İstanbul’dur. Yazar ve aydın kesimin genellikle İstanbul’da yaşamaları, İstanbul’un siyasi başkent olmasının yanı sıra kültürel ve entelektüel zenginliğe sahip olması, maddi ve sosyal imkânlarının genişliği, edebî eser için gerekli olan ilham kaynağına sahip doğal güzellikleri İstanbul’un edebî eserlerdeki ağırlığını açıklayacak birkaç etmendir. İkinci Meşrutiyet döneminin siyasi ve sosyal şartları milliyetçiliği, öze dönüşü yani Türk kimliğine yönelmeyi gerektiriyordu. Yüzyıllardır imparatorluğun kozmopolit yapısı içinde unutulmuş, göz ardı edilen, sürgün yeri olarak görülen Anadolu,³ böylesi bir bilinçli çaba doğrultusunda önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü Anadolu, 1071’den itibaren Türklerin tüm yaşam enerjilerinin, tinsel duyularının, varoluş kaynaklarının sindiği, Türklerin ruhuyla yoğrulmuş simgesel bir mekândır. Anadolu, Türklerin vatanıdır. Geçmişinin, şimdi ve gelecek ile bütünleştiği, maneviyatının, kutsal değerlerinin en canlı şekilde yaşadığı yerdir.

Kişinin kendini çevreleyen şeyler dünyasında yitip gitmemesi için onun, tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişle bağlantıya geçmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu bağlamda bellek mekânları, mitik kahraman Antheus’un toprağı gibi, kendisiyle temasa geçildiğinde ölen’i diriltiren bir tinsel varoluş alanıdır. (Korkmaz, 2008, s. 31).

² Ramazan Kaplan, Tanzimat döneminde roman-hikaye ayrımının olmadığını ifade ederek Ahmet Mithat Efendi’nin Bir Gerçek Hikaye ve Bahtiyarlık öykülerinin “roman ve hikayenin köye yönelişinde ilk örnekler” olduğunu söyler. Kaplan, 1988, s. 5.

³ Abullah Acehan makalesinde Osmanlı dönemindeki sürgün yerlerini tespit eder: “... Osmanlı Devleti zamanında en çok sürgün gönderilen Menfilar; Adana, Akka, Ankara, Antalya, Ayaş, Ayranoz, Bağdat, Bilecik, Bingazi, Bolu, Bozkaada, Bursa, Çankırı, Çorum, Dazkırı (Afyon), Dimetoka, Diyarbakır, Edirne, Ermenek, Fizan, Halep, İstanköy, İzmir, İznik, Karahisar, Kars, Kıbrıs, Kudüs, Kütahya, Limni, Malta, Manisa, Maraş, Midilli, Mudanya, Rodos, Sakız, Samsun, Seddülbahir, Sinop, Sivas, Sultaniye, Suriye, Tekfurdağı, Tırhala, Turnova, Tire, Trablusgarp, Trabzon, Yemen olarak karşımıza çıkmaktadır.” Acehan, 2008, s. 27. Görülüyor ki sürgün yerlerinin çok büyük bir kısmı Anadolu coğrafyasında yer almaktadır.

Bu bağlamda Anadolu, Türkler için ölen/ölmüş gösterilen kimliklerini diriltecek, öz kaynaklarına dönmelerini sağlayacak bir “bellek mekânı”dır, vatandır. İkinci Meşrutiyet döneminde Türk kimliği, Türkler ve Anadolu birbirini oluşturan, değiştiren, dönüştüren kavramlardır.

“Kutsal olanın toplumsal bellekteki yerini konumlayan vatan” (Durmuş, 2014, s. 159) olarak Anadolu yazılı kaynaklarda ve belleklerde Türklüğün en saf, katıksız şekilde yaşadığı, bazen bu özelliğiyle kozmopolit zihniyetin küçümsediği; maddi imkânsızlıkların ve bunun neticesinde eğitim, ekonomi ve diğer sosyal imkânların yetersiz olduğu bir coğrafyadır.

1889 yılında basılan bir coğrafya ansiklopedisinde Anadolu maddesi altında şunlar yazılmaktaydı: “Yukarıda zikr olunan Adalar ve bazı iskeleler Hıristiyanları istisna olundukları halde, Anadolu’da sakin bulunan Hıristiyanlar’ın, vatandaşları olan Müslümanlardan hiçbir farkları yoktur. Binaenaleyh, bunlara dahi “Hıristiyan Türk” denilebilir. (Deringil, 2013, s.95).

Deringil’in tespitine göre Anadolu öyle bir coğrafyadır ki Anadolu’da yaşayıp Türk ve Müslüman olmayan kesim dahi “Hıristiyan Türk” olarak adlandırılırdı. Camilla Julien’in “Fransa toprağı bin yılda Fransız milletini yarattı.” ifadesini Anadolu ve Türkler için uyarlayan ve “Anadolu toprağı bin yılda Türk milletini yarattı.” diyen Yahya Kemal, Anadolu ve Türklük özdeşliğini en net ifade eden aydın ve sanatçılardan biridir.

Türk yöneticilerinin ve aydınlarının Anadolu’ya bakışındaki değişim, millî kimliklerine bakışlarındaki değişimle doğru orantılıdır. Türkler kendilerine, değerlerine, köklerine dönmeye başlayınca; Türklüğün kültür aktarıcı, daimi mekânı Anadolu algısı değişmeye başlamıştır. Yöneticiler yetersiz de olsa Anadolu’ya okullar, yollar yapmaya; aydınlar, yazarlar çoğu zaman kayıtsız kaldıkları, kulaktan dolma söylentilerle tanımaya çalıştıkları Anadolu’yu gerçekten tanımaya ve eserlerinde konu etmeye başlamışlardır. Böylelikle kimlik-birey-mekân özdeşliği sağlanmıştır. Gasset’in “benliğe dalma” (Gasset, 2011, s. 32) diye ifade ettiği, kendine dönüş sonrası insan, dış dünyaya artık bir tasarımla döner ve bu tasarımla dış dünyayı dönüştürür. Yöneticiler ve aydınlar gözünde Anadolu algısının değişimi/dönüşümü böylesi bir sürecin sonucudur.

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları Anadolu’ya en yoğun ilginin gösterildiği dönemdir. Çünkü yıllardır Türklüğün merkezi, en sağlam kalesi ve son sığınak olarak görülen Anadolu işgal altındadır. Bu yalnızca Osmanlı Devleti’nin değil, Türklüğün de beka sorunudur.

Hegel’in dediği gibi, bir kavram ancak belirttiği şey tehdit altında olduğunda, sonuna –dönüşümüne-yaklaştığında ortaya çıkar. ... Bir ürün olan mekân, etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime müdahale eder. ... Kendince üretken ve üretici olan mekân, üretim ilişkilerine ve (iyi kötü örgütlenmiş) üretici güçlere dâhildir. Mekân kavramı tek başına bırakılamaz ve statik kalamaz; diyalektikleşir. ... Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. (Lefebvre, 2014, s. 24-25).

Böylesi bir bilinç ile yazarlar için artık Anadolu yalnızca değinilip geçilen, tasvir unsuru olarak kullanılan bir coğrafya değil, anlam üreten, geçmişle şimdi arasında aktarıcı görevi üstlenen, doğrudan romanın merkezinde yer alan, tüm gerçekliğiyle ele alınmaya çalışılan, sahiplenilen bir içtenlik mekânıdır.

İkinci Meşrutiyet dönemi savaşlar dönemidir. “İşgal edilmiş Anadolu, düşmanın iğrenç zulmü, millî benliğin uyanmasına yol açtı.” (Tural, 1992, s. 67). Böylesi dönemlerde edebiyat, tarihî misyonlarından biri olan propaganda yönü ile öne çıkar.⁴ Yazarlar gerek dış basına haklı mücadelelerini anlatmak, gerekse içerde halkı düşmana karşı motive etmek için Anadolu’yu yücelten sıkıntılarını, sorunlarını anlatan eserler kaleme almışlardır. Savaşın, insan psikolojisindeki geri dönüşü olmayan yıkıcı etkileri edebiyat vasıtasıyla hafifletilmeye çalışılmış, varlık-yokluk mücadelesinin yarattığı travma millî kimlik oluşturma hedefiyle

⁴Ayrıntılı bilgi için bk., Köroğlu, 2010.

dizginlenmeye çalışılmıştır. Anadolu, tüm olumsuz koşullarına rağmen maneviyatıyla kısacası vatanî değerleriyle işlenir.⁵ “Toplumları geleceğe taşıyan ve onları bir yığın olmaktan kurtaran bilinç, toplumsal bellek kurgusuyla işlenir.” (Kanter, 2014, s. 195). İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında Anadolu, toplumsal bellek kurgusunun merkezinde yer alan besleyici, üretici bir kaynaktır.

Reşat Nuri Güntekin, *Çalığışu* romanında İstanbul’da doğmuş büyümüş, yokluk çekmemiş, taşraya hiç çıkmamış Feride’yi Anadolu’nun köylerine öğretmen olarak göndererek merkezin Anadolu ile karşılaşmasından sonra yaşadığı yabancılaşmayı, şoku ve çarpıcı etkiyi dile getirir: “Herhalde, Zeyniler şimdiye kadar işittiğim ve resimlerini gördüğüm köylerden hiçbirisine benzemiyordu.” (Güntekin, *Çalığışu*, s. 172). Feride için resimlerden gördüğü Anadolu, Avrupa köylerinin bir numunesi olan, otantik bir yerdir. Feride, İsviçre köylerini Anadolu’dan daha iyi bilir: “Hava güzel, manzara güzel, yiyecek içecek ucuz, ahali iyi. Şöyle böyle İsviçre köyleri gibi bir şey.” (s. 161). Feride’nin kurduğu “Şöyle böyle İsviçre köyleri gibi bir şey.” cümlesi oldukça manidardır. İnsan bir şeyi daha iyi tanımlamak ve açıklamak için benzetme yapma gereği duyar. Özne için benzetilen öge, benzeyene göre daha iyi bilinir. Çünkü Feride için İsviçre köyleri, Anadolu ile karşılaştırıldığında daha iyi tanıdığı ve bildiği mekânlardır. İstanbul’da yaşayan bir Türk’ün, o dönemin ulaşım imkânlarının da zorluğu düşünülecek olursa, Orta Avrupa’da yer alan İsviçre’yi benzetme yapabilecek kadar bilip Anadolu’ya bu derece yabancı kalması Anadolu ve İstanbul arasındaki kopukluğu, trajediyi göstermesi açısından önemlidir.

Ah, kalfacığım, diyordum, kim bilir gideceğim yerler ne kadar güzeldir. Ben, Arabistan’ı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan çok güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri o kadar zengin, o kadar zenginmiş ki, hiçbiri, değil bir fakir akraba çocuğuna, hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kalkmak mürüvvetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime “abla” dedirteceğim. Fakir olanlara, elimle siyah önlükler dikeceğim. “Hangi elinle?” diyeceksin. Gülme, alay etme. Onu da öğrenirim elbet. (s. 127).

Alıntıda yer alan “kim bilir”, “güzelidir”, “herhalde”, “benzemezlermiş”, “fakirmiş”, “zenginmiş”, “bulunmazmış” kelimeleri Feride için Anadolu’nun belirsizliğini, bilinmezliğini, aynı zamanda İstanbullularda oluşmaya başlayan olumlu algıyı ifade eder. Feride’nin Anadolu’ya karşı meraklı, istekli, idealist tavrı Türk aydınının ve kentlisinin âdeta günah çıkarmak için geliştirdiği refleksi temsil eder. Anadolu’yu keşfetmeye hazır olan Feride, yüzyıllardır görmezden gelinen bellek mekânının kapılarını İstanbul’a açan sembolik bir kahramandır.

Feride’nin Anadolu ile ilk karşılaştığı, yüzleştiği yer Zeyniler Köyü’dür.

İlk bakışta Zeyniler bana, hâlâ yer yer dumanları tüten bir yangın harabesi gibi göründü. Köy deyince gözümün önüne yeşillikler arasında eski Boğaziçi yalılarındaki güvercinliklere benzeyen sevimli, şen manzaralı kulübeler gelirdi. Halbuki bu evler, çökmeye yüz tutmuş, simsiyah viranelerdi. (s. 171).

İnsanın hayata bakışı, dünya algısı bildikleri, gördükleri ve yaşadıklarıyla sınırlıdır. Anadolu’ya gelene kadar âdeta bir fanusta büyüyen Feride’nin Anadolu coğrafyası ve şartları karşısındaki bocalayışı, şaşkınlığı aynı zamanda Türk kimliğine ve değerlerine karşı olan konumunu ve durumunu resmeder.

İstanbullu Feride’nin Anadolu’da öğretmenlik yapma arzusu bürokrasi kanadındaki Anadolu algısını da göstermesi açısından önemlidir: “Gönlünün rızasıyla Anadolu’ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol biz muallimlerimizi İstanbul’dan çıkarıncaya kadar akla kararı seçeriz.” (s. 134). Yazar, *Çalığışu*’nda âdeta İstanbul ile

⁵ Ayşe Demir, *Türk Hikâyesinde Mekân (1870-1922 Dönemi)*, adlı doktora tezinde Anadolu’nun Türk hikâyesindeki görünümüne ayrıntılı olarak yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Demir, 2009.

Anadolu'yu yüzleştirir. Bundan dolayı devleti temsil eden bürokrasiyi, Maarif Müdürlüğü aracılığıyla romana dâhil eder. Orada da Anadolu'ya karşı tipik çekingen, mesafeli tavır söz konusudur.

Feride'nin arkadaşı Kristiyan'ın eşinin gözünden, Anadolu'nun ve İstanbul'da yeni yetişen nesildeki zihniyet değişiminin Türkler için, Türkleri yok olmaktan kurtaracak bilince, uyanışa sevk etmedeki önemi şöyle dile getirilir:

Ben anlıyorum matmazel, dedi. Ruhun böyle ince elan'larını Kristiyan da şüphesiz çok iyi anlar. Fakat, birdenbire kendisini toplayamadı. Benim bundan çıkardığım netice şudur ki, İstanbul'da iyi bir garp terbiyesi görmüş bir yeni genç kız nesli vardı. Bunlar Loti'nin dezanşante'leri gibi faydasız spleen'lerle kendilerini harap eden nesilden bambaşka bir nesle mensupturlar. Onlar, aksiyonu boş hayale tercih ediyorlar ve İstanbul'daki refah ve saadetlerini bırakarak kendi istekleriyle Anadolu'yu uyandırmaya geliyorlar. Ne güzel, ne ulvi bir feragat numunesi ve benim için ne bulunmaz bir makale mevzuu. Türklerin uyanışından bahsederken müsaadenizle sizin adınızı da zikredeceğim matmazel Feride Çalığı. (s. 244).

Romanda bir yabancıнын gözünden Türklerin uyanışı bir bilinç ve zihniyet değişimine bağlanır. İstanbul'un Anadolu karşısındaki tavır değişikliği Türkleri kurtaracaktır. Burada dikkati çeken husus Türklerin ve Anadolu'nun özdeş kavramlar olarak görülmesidir. Bu iki kavram birbiriyle bütünleşmiştir.

Romanda Anadolu'nun maddi imkânsızlıklarının yanı sıra düşünsel anlamda geri kalmışlığı, batıl inançların hâkimiyetindeki, akıl, ilim ve bilimden uzak zihniyeti de yansıtır:

Himmatleri hazır nazır olsun, erenlerdenmiş. Zeyni Baba bunların en büyüğü. Kimsenin iyi edemediği hastaları, buraya getirirler. Ben, bir kötürüm kadın bilirim ki, buraya sırtta getirdiler, ayaklarıyla yürüye yürüye gitti. ... Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner. Şimdi kızım, Zeyni Baba'dan isteyeceğini iste, dedi. (s. 176-177).

Feride ve onun gibi idealist öğretmenler aracılığıyla Anadolu insanı bu cehaletten kurtulacak ve muhafaza ettiği Türk ve Müslüman kimliğini akıl, bilim ve eğitim ışığında yüceltecek, bu kimliklerin farkına varacaktır. Milliyetçilik bir bilinçtir. Elbette Anadolu insanı Türk olarak doğmuş, geçmişten gelen kültürel mirasla Türk gelenek ve göreneklerine göre yaşamıştır, yaşayacaktır; ancak tarihini, dilini, edebiyatını vb. şeyleri bilmeden millî kimlikten söz edilemez. Çünkü bunlar bilinmeden kimliğin arka planı oluşmaz, eksik kalır. Romanda bu misyon yine aydınlara ve Anadolu halkına daha fazla imkân sağlaması gereken devlet yöneticilerine yüklenir.

İstanbul'dan Anadolu'ya giden idealist öğretmenlerden biri de *Vurun Kahpeye* romanının başkişisi Aliye'dir.

Son senesinde asabî ve ateşli bir genç muallimenin 'Anadolu'da çalışınız' telkinini, herkesin bir moda diye sadece bahsedip münakaşa yürüttüğü bu fikri, ruhuna yakıcı ve müspet bir emel olarak yerleştirdi. Şahadetname alır almaz taşrada iş almak için Maarif'in koridorlarında dolaşmaya başladı. ... Maarif'in koridorlarında iş bekleyen yorgun ve meyus yüzlü muallimelerin taşra hizmetinden, vebadan ürker gibi kaçan, İstanbul'da bir yer bulabilmek için her zillate katlanan tavırlarına istihfafla baktı. Nihayet hiç kimsenin gitmediği (...) kasabasının münhal muallimliğini zaman tek ve eski bir sandıkla Haydarpaşa'dan trene bindi ve gitti. (Adivar, 2006, s. 2-3).

Feride, Anadolu'yu Kâmuran'a olan aşkını ve nefreti unutmak için bir sığınak olarak görürken; Aliye için Anadolu ideallerini gerçekleştireceği tam bir hizmet alanıdır.

Aydemir'de Anadolu'nun ilerlemesi için maddi imkânlarının iyileştirilmesi gerektiği bunun da ancak yöneticiler tarafından gerçekleştirilebileceği vurgulanır:

Mektep, ilim, muallim, doktor, ilaç, sağlığı koruma, hulasa ilim ve fen ancak müreffeh bir muhit içinde yaşayabilirler. Hepsinin boş bir avuç, aç bir mide karşısında ne tesirleri olabilir? Fakirlik fakirlik! Anadolu'nun öldürücü hastalığı budur ve buna çare bulmak da, maalesef, sizin, benim elimizde değil, Hazin Hanım. Bu hükümetin vazifesidir. Hükümet sermaye bulmalı, demir yolları, su yolları yapmalı,

ziraat, zanaat, ticaret, emlak bankaları tesis etmeli ve bütün bu sermayeler Anadolu'nun içine bol bol akmalı. Her köylü bundan yararlanmalı. Bununla hayvanını, tarlasını, mahsulünü düzeltip para kazanmağa başlamalı... Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegane çaresi... Köylü servet sahibi olunca o, emin olunuz kendiliğinden doktor arayacak kendiliğinden mektep isteyecek, mektepte hak ve vazifesini öğrenecek, milliyetini tanıyacak, vatanını anlayacak ve istediğimiz gibi bir Türk olacak!.. (Tek, 2002, s. 14-15).

Anadolu'nun refaha kavuşmasıyla bünyesinde barındırdığı potansiyel ortaya çıkacak, millî kaynaklar daha iyi değerlendirilebilecek, Türklük ve Türkler olması gerektiği seviyeye ulaşacaktır.

... fakat bizim Anadolu'nun o müthiş yoksulluğuna, cehaletine, sefaletine ne kadar ateşin ve imanlı olsalar da bir Refik Bey ile bir Doktor Emin ve onların toplayacakları yirmi, otuz arkadaş ne yapabilir? ... O kapalı, kirlı evleri, gözlerinin beyazına kadar sararmış sıtmal benizleri, veremli çocukları, mideleri doymayı öğrenmemiş ihtiyarları, iskelete dönmüş hayvanları, bire ancak bir veren bakımsız tarlaları!.. ... Ya sonra İstanbul'un manevi yoksunluğu, cehaleti, hodkâmlığı! (s. 14).

Aydemir'de merkez ve taşranın bulunduğu şartlara karşı karamsar ve umutsuz bir tablo çizilir. Taşra maddi, merkez ise manevi çöküntü içerisinde. Anadolu'nun birkaç idealist gencin çabasıyla refaha kavuşamayacağı ifade edilir. Geniş çaplı, devlet katkısıyla ve bilinçli yetişecek nesiller aracılığıyla Anadolu, arzulanen seviyeye gelecektir.

Yeni Turan'da Türklerin sürekli savaşa katıldıklarına ve Anadolu'nun hak ettiği yatırımları almadığı için eğitim, ekonomi, yaşam standardı açısından imparatorluğun en geri kalmış milleti olduğuna ve adem-i merkeziyetin uygulanmaya başlamasından sonra yirmi yıl boyunca imparatorlukta Türklerin kalkınmasına öncelik verileceğine vurgu yapılır. Halide Edip romanda Türkçülük fikri etrafında savunduğu görüşleriyle gerçekleşmesi mümkün olmayan, ütöpik bir anlayışı işler. Kaya aynı tutumu hastalandığı zaman Hamdi Paşa'nın yabancı hizmetçi ve Avrupa seyahati önerilerine karşı da sürdürür: "Sofî filan istemem. Fakat eğer hasta olacaksam rica ederim başucuma bir Türk hizmetçi getiriniz." (Adıvar, 2010, s. 73). "Mutlak bana sıhhat lazımsa Anadolu'da bir yere götürmeliydiniz. Sanki yeşillik, orman ve su bizim yurdumuzda yok mu?" (s. 88). Kaya'nın hastalığı fiziksel değil ruhsaldır. O, Anadolu'nun Türk kültürü ve tarihiyle yoğurulmuş toprağında kendini mutlu, huzurlu ve sağlıklı hissetmektedir. Anadolu'nun ruhu iyileştirici, sağaltıcı özelliği Kaya'nın sahip olduğu Türk kimliği ile bütünleşir görünmektedir.

Anadolu, köyü İstanbul ise kent kavramını çağrıştıran mekânlardır. Köy-kent çatışması aracılığıyla köyle özdeş görülen Anadolu olumlanır, yüceltilir:

Hamiyet ve insanlıktan en çok ve lüzumsuz dem vurulan büyük şehirlerde açlıktan ölenler ve zaruret sekiyle intihar edenler nadir değildir. Anadolu'da en yoksul sayılan bir köyde bile açlıktan insan değil köpek bile öldüğü görülmüş, işitilmiş değildir. "Açlıktan ölmüş mü var!" atalar sözü ancak Türk köylüsünün diline yakışan bir ifadedir. (Tepeyran, 2011, 153) Köylü kadını bir şehirli hanım gibi yurtseverlik edebiyatını bilmez. Fakat yurtseverliğini ta kendisidir. (s. 154).

Doğayla iç içe olan, sınırlı bir mekân ve çevreyle örülü köy yaşamı, sınırsız ve kalabalıklar içindeki şehir yaşamıyla kıyaslandığında daha samimi ilişkilerin gözlemlendiği yerlerdir. Köyler, genellikle yabancıların barınmadığı, yerel yaşam biçiminin, gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu, manevi değerlerin insan yaşamında daha çok yer kapladığı mekânlar, kentler kozmopolit yapılarıyla, kaotik ortamlarıyla, insanın kendisine yönelmesinin, "benliğe dalmasının" zorlaştığı, "şey"lerin hâkimiyetindeki yalıtılmış mekânlardır. İnsanlarla birebir ilişki zayıftır. Alıntıda Anadolu köylüsünün yardımseverliği ve vatanseverliği şehirlilerden üstün tutulur. Anadolu, imparatorluğun diğer bölgelerine nazaran gerek savaşa bizzat asker olarak katılma, gerekse ağır vergiler ödeme bakımından savaşlardan en çok etkilenen bölgedir. Anadolu insanı devlete ve milletine bağlılığını, söz konusu savaşlar sırasında ortaya koyduğu tavırla göstermiştir. Anadolu'nun böyle bir yapıya sahip olduğunun ve millî potansiyelinin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk Türk milletinin

kurtuluş hareketini Anadolu'dan başlatmış ve Anadolu hakkında düşüncelerinde yanılmadığını çok kısa bir süre sonra görmüştür. *Küçük Paşa*'da geçen şu ifade yorumlarımızı pekiştirecek niteliktedir: “O da silahlı çağrılan her Anadolu köylüsü gibi ya gazi, ya şehit olmak emellerinden başka, kendi şahsı için bir şey düşünemezdi.” (s. 133). Romanda orduya alındığında vatani için şehit ya da gazi olmayı hayat gayesi haline getiren Anadolu köylüsü vefakârlığın, cefakârlığın, merhametin ve vatanseverliğin timsali olarak sunulur.

Küçük Paşa'da Anadolu yokluk ve sefalet içinde ve bunun yansıması olarak geçim derdini düşünmekten gülmeyi unutmış kişilerin yaşadığı yer olarak tasvir edilir:

Bu yüzlerde her ne sebeple olursa olsun, sürekli bir kahkaha şöyle dursun, sessiz bir gülümseme bile pek az görülürdü. Bazen unutkanlık ve gafletten istifade eden çekingen bir gülümseme, bu simalar üzerinde şeffaf bir buhar tabakası gibi gelir geçer, arkasından tozlu buruşuklukları ince tüllerle örtülmüş bir aynanın kırık çizgileri gibi fark olunurdu. (s. 150).

Romanda İstanbul, Anadolu'daki sefaleti, yokluğu daha açık şekilde vurgulamak için bir vasıta. Kendini bildiğinden beri paşa konağında yaşayan Salih'in, Paşa'nın ölümünden sonra konağın hanımı tarafından köyüne gönderilmesi Salih için yeni bir hayatın başlangıcı, alıştığı, bağlandığı dünyadan kopuşu, şaşkınlığı ve bununla birlikte psikolojik travmayı beraberinde getirir.

İstanbul konağında büyüyen Küçük Paşa'nın ba'demâ 'evimiz diyeceği hanenin böyle yıkık duvarlı, böyle tahta kırıklarından yapılmış kapısı olur mu? ... Hânemâmüştemilât üç gözden ibarettir. Bu kısmen veya tamamen a'mâ üç gözden biri bütün aileye mahsus tûlânî bir oda, diğeri bir ahır, üçüncüsü hem insanların levâzım-ı gıdâyyesine tahsis olunmuş bir anbardır. ... Birbirine muttasıl olan bu üç damın ortasındaki anbarın hem odaya hem ahıra birer kapısı vardır. Ahırla odanın, anbarın farkları odada bir ocakla bir pencere ve ahırda yalnız bir kapı bulunmasından, anbarın iki kapısı olmasından ibarettir. (s. 132-136).

İstanbul'dan, Paşa'nın konağından, Anadolu'nun ücra bir köyüne gelen Salih'in üvey annesi Hacca'nın sevgi ve merhametten yoksun gaddar tavırları, Salih'in köy ortamına adapte olmasını engelleyen en önemli unsurlardan biridir.

Sözde Kızlar romanında da Anadolu, romanda kendilik değerlerinin temsilcisi konumunda olan Mebrure vasıtasıyla dile getirilir. Yozlaşmış bir karakter olan Behiç, Mebrure'yi elde etme adına Anadolu'yu sever görünür.

Anadolu, güzeldir değil mi?

Harikulade.

Fakat refah yok.

Refah dediğiniz nedir? Elektrik ve otomobile, belki bunlar yok, fakat kalp rahatı var. (Safa, 2000, s. 123).

Yunan mezaliminden kaçan babasını aramak için İstanbul'a gelen Mebrure için İstanbul, zorunlu olarak geldiği, alışık olmadığı, aksine çevresindeki insanlardan ötürü tiksindiği geçici bir mekândır. Romanda mekân ve insan özdeşliği yoğun olarak hissedilir. Anadolu romanda çokça yüceltilir. Anadolu safiyetin, Türklüğün, mücadelenin merkezidir. Mebrure ile Fahri'nin ortak paydasıdır. Cerrahpaşa ise şark hayatının, cehaletin, İslami değerlerin Türk ve Müslüman yaşam tarzının hüküm sürdüğü mekândır. Müslüman kimliği ile mekân arasında bir bağ kurulur. “Bu ev apartman değil, han hiç değil... Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün Müslüman, mü'min adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim.” (s. 76). İstanbul'un Cerrahpaşa semti geleneksel yaşamın, değerlerin muhafaza edildiği/edilmeye çalışıldığı bir yerdir. Apartmanlar ise 19. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle büyük şehirlerde yaygınlaşmaya başlayan, Batılı, modern yaşamın simgesi haline gelen yaşam alanlarıdır. Geleneksel yaşamı sürdürmeye çalışan, Batı'yı ve ona ait değerleri, “Frenkleşme”, “yozlaşma” şeklinde algılayan kesim için apartman,

gayrimüslimlerin ya da Müslüman kimliğini yitirmiş, yozlaşmış Türklerin yaşadığı yerlerdir. Cerrahpaşa ise dinî ve millî değerlerin egemen olduğu yaşam tarzına işaret eden bir mekândır. Şişli, yozlaşmışlığın, kendilik değerleri yitiminin, sözde Batılı yaşamın hâkim olduğu mekândır. Behiç ve çevresi Şişli ile özdeşdir.

İkinci Meşrutiyet Dönemi romanlarında Anadolu Türk-İslam kimliğinin onaylandığı mekândır. *Sözde Kızlar*'da Anadolu, İslam dininin gerçek anlamda yaşayan, iman sahibi kişilerin yaşadığı yerdir: "Fahri de Anadolu'da rastladığı öz müminlerden, maneviyatı sağlam adamlardan hasretle ve uzun uzun bahsetti." (s. 115).

Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler* romanında Zehra, Fikret ve Nüzhet, Kurtuluş Savaşı'na katılmak, halka yardım etmek için İstanbul'daki rahat hayatlarını bırakıp Anadolu'ya gönüllü olarak geçen vatansever, cesur, idealist gençlerdir: "Kim bilir, belki doktorsuzluktan ölüp giden Türk çocukları vardır orada... Gidelim Fikret..." (Zorlutuna, 2002, s. 50) "Burada çok ıstırap, çok meşakkat var... Ben de Fikret'le beraber hastanede çalışacağım. Mehmetçikleri çok seviyorum." (s. 59).

Romanlarda genellikle İstanbulluların gözünden Anadolu izlenimlerine yer verilirken Anadolu insanında İstanbullu algısı da yer yer dile getirilir. Bu algı İstanbulluların, nazlı, dayanıksız, memleket meselelerine duyarsız, refah bir yaşam süren tipler olduğu yönündedir. Romanda "Ah bu İstanbullular! diyordu. Hepsi de aha işte böyledir..." (s. 64) ifadesiyle yukarıdaki tespitler doğrultusunda İstanbullular ayrı bir grup olarak değerlendirilir, ötekileştirilir; ancak romanın ülkü değer konumundaki kişileri Zehra, Fikret ve Nüzhet aracılığıyla bu ön yargı ve genelleştirme yıkılmaya çalışılır. Anadolu'nun yüceltilmesi bu romanda da mevcuttur: "Anadolu şimdi ümitsizlere ümit, bedbahtlara melce oldu..." (s. 205).

Çiftlik Müdürü romanı adeta bütünüyle Anadolu'yu tanıtmak ve yüceltmek gayesiyle yazılmış bir eserdir. Anadolu, Türklüğün kaynağı, merkezi, en yoğun yaşatıldığı yerdir:

Tren hep böyle sevimli levhalar içinde geçti. Allah'ım ne güzel ve ne şirin yerler!.. Bir santim boş yer yok. Ara sıra tesadüf olunan kalabalık yılankavi, şosa toprağın rengini ancak göstermeye müsaade ediyor. Bu hale Anadolu içlerine kadar tesadüf ediliyor. Ben Anadolu'nun karşımda sıralanan zenginliğini, manevi yüksekliğini görünce her fırsatta esbâb-ı tarihçe-i Türkiye'yi anlatmaktan kendimi alamıyorum. Türklüğün saf ve müstesna hayatını ancak burada öğrenebildim... bu feyzli, bu cennet yerleri ... (Edhem Nejat, 1912, s. 10, 12, 14, 19).

Anadolu değerlerinin yüceltilmesi ve hâkim kılınması için millî ekonominin desteklenmesi gereklidir. Romanda millî ve yerli sermayenin devletin kalkınması açısından önemi üzerinde durulur. Amerikan ve Alman makineleri yerine çiftliğe yerli üretim makineleri alınır, daha çok verim elde edilir. "Şimdi bana Halim ve Safi Efendilerin makinesi Amerikan makinelerinden pek hafif ve pek kullanışlı geliyor." (s. 16).

Ahü's-Sakıp el-Mahrûki'nin *Gülsüm* romanında Gülsüm ve Tosun, amca çocuklarıdır. Birbirlerine çocukluklarından beri âşıktır. Tosun okumak için şehir dışında gittiğinde Balkan göçü sonucu köye gelen veled-i zina bir çocuk olan Ahmet, Gülsüm'e tecavüze kalkışır. Gülsüm bu saldırı karşısında onu öldürür.

Roman, anlatıcının Anadolu köylere izlenimlerini içerir. O dönemde dikkat çekmeye başlayan Anadolu ve Anadolu insanı İstanbul okuyucusuna yansıtılır. Anadolu, Türk ili olarak adlandırılır. Türklük vurgusu önemlidir. Anadolu Türklüğün kaynağıdır. Türklüğü yaşatan manevi değerler, gelenekler oradadır:

Fakr u zaruretin, zulüm ve cevrin, sabır ve metanetin; mahn-ı meşakkın; istihkâr-ı hayatın, sahâvetin, hamiyetin, insaniyetin, mertliğin, hasılıher şeyin hakayık ve heyyanlığı görmek hissi uyansa hiç şüphe yok ki hatır ve hayalinize (Türk İli) gelir. Tabiatın dağlarını, ormanlarını, layetenahi ovaların, çayırlarını, ırmaklarını, yeşil sitareler bürünmüş ufak ufak tepelerin zemzedilen vadilerini sükut çınar ağaçlarının zülal-i zalamına gizlenmiş derelerin çağlayanların hazin hazin şırıltılarını mahufmahuf

gürültülerini hasıl-ı mehasin-i tabiinin her şeyini görmek veyahut yalnız düşünmek istediğiniz zaman yine hiç şüphe yok ki hatır ve hayalinize en evvel (Türk İli) gelecektir. (Ahü's-Sakıp el-Mahruki, 1914, s. 4-5).

Yazar Türklük bilincinin uyandığının haberini verir. İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında Anadolu, genellikle övgüye tabi tutulmakla birlikte bazı yönlerden eleştirilir. Bazı yanlış, çağ dışı uygulamaların, batıl inançların “gelenek-görenek” çatısı altında yaygın olarak devam etmesi, hem Anadolu’yu cehaletin hâkim olduğu bir yer olarak göstermekte; hem de Anadolu’nun bilinçlenmesi ve aydınlanması yolunda bir engel teşkil etmektedir. “Türk ili göreneğin pençe-i mahrebi altında zebun ve bitab ezilmektedir.” (s. 38). Yazarlar Anadolu’nun sorunlarını da dile getirerek Anadolu’nun şartlarını iyileştirmek ve böylece Türk milliyetçiliğini yaygınlaştırmak gayesini taşırlar.

Ercüment Ekrem’in *Asriler* romanında “Kastamonu’su da, Konya’sı da, Bolu’su da yerin dibine batsın” diyen Süveyda’ya annesi “Allah’tan kork. Anadolu olmazsa İstanbul yaşamaz.” (Ercüment Ekrem, 1927, s. 6). cevabını verir. Anadolu, İstanbul’un yani imparatorluğun teminatı olarak görülür. Romanın bir başka yerinde yine yozlaşmış tiplerden Süveyda, Nurettin tarafından Anadolu konusunda uyarılır: “Anadolu kadınına tahkir etme rica ederim. Bilakis tebcil et. Onun huzur-ı ismetinde hürmetle eğil. Anadolu kadınının doğurduğu o mübarek çocuklar olmasaydı, senin İstanbul’unun yerinde belki bugün yelller eserdi.” (s. 142). Anadolu, gerek insan kaynağı gerekse manevi gücüyle imparatorluğu ayakta tutan gizli güçtür.

Asriler’de yeni neslin Anadolu hakkındaki ön yargılarında, olumsuz düşüncelere sahip olmasında ebeveynlerin çocuklarına karşı ihmalkârlığı ve ilgisizliği üzerinde durulur:

Anadolu’dan nefret ediyordu. Lakin mazurdu. Hiç kimse ona Anadolu’nun batını güzelliğini, kudsiyetini izah etmemişti. Vatan kelimesini bile bilmiyor, paşa babasının yed-i idaresine mevdu’ bulunan yerlerin, ne büyük fedakârlıklar ne emellerle, ne kadar genç erkeğin kanı ne kadar genç kızın gözyaşı pahasına muhafaza edildiğini ne cahil anası, ne de cah-ı ikbalen başka bir şey düşünmeyen babası ona bir kere olsun söylememişti. (s. 138).

Çocuk eğitiminin bireyin yaşamındaki ve düşünce dünyasındaki önemi üzerinde durulur; cehaletin ve hırsın egemen olduğu insanların nasıl kimliksiz, kendilik değerlerinden yoksun bireylerin yetişmesine yol açtığı gösterilir.

Asriler romanının bir başka yerinde “asri” tipler, Türklüğün en yoğun olarak yaşadığı Anadolu’dan nefret ederler. İstanbul ve Batı, asri tiplerin içtenlik mekânı iken Anadolu dışlanan, küçük görülen bir mekândır. Romanın yozlaşmış tiplerinden biri olan Süveyda için Anadolu, “Gelip de ne yapacaksın? Zaten burası bizim gibi kadınlar için cehennem. Biz, ya hiç dünyaya gelmemeli idik. Yahut Avrupa’da doğmalıydık.” (s. 152). Dediği “cehennem” olarak adlandırdığı bir yerdir. Ramazan Korkmaz’ın şu cümleleri romanda yer alan “asri” tiplerin durumunu ortaya koyar:

Saldırgan bir merkeziyetçilik tarafından ontolojik sınırları ihlal edilmiş, anlam aktarıcı öğeleri silinmiş ve kimliği parçalanmış birey, - yaşama bir asalak gibi tutunma uğruna – öteki olma zorunluluğu ile yüzyüze bırakılmıştır.” (Korkmaz, 2008, s. 39) “İnsan, kendi kültür değerlerine ‘günübirlik endişeler’ ve ‘moda eğilimler’ nedeniyle yabancılaştığında, varoluş kaynakları için potansiyel bir tehdit mekânizmasına dönüşmektedir. Kendi özünü tahrip eden bilinç, evren için de kaotik bir yıkım/kıyım imgesidir. (s. 52).

Kendi değerlerine yabancılaşan biri hiçbir zaman “kendi” olamayacağı gibi “başkası” da olamayan, ontolojik sorunlar yaşayan, kendini bir yere ait hissedemeyen niteliksiz, kimliksiz kişiler olarak yaşamak zorunda kalacaklardır.

İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında yoğun olarak Anadolu ve İstanbul’un Beyoğlu çevresi dışında kalan yerleri Türklerin vatanı, ana yurdu olarak görülürken imparatorluğun diğer bölgeleri vatanın dışında tutulmaz; ancak Anadolu ve İstanbul kadar da önem verilmez.

Özellikle Türklerin ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Balkan ve Orta Doğu coğrafyası romanlarda yer alır. Selanik, Batum, Suriye, Lübnan, Mısır romanlarda, Anadolu ve İstanbul dışında en çok yer verilen mekânlardır. İzzet Melih'in Tezat⁶ romanının bir bölümünün geçtiği Batum ve Bekir Fahri'nin Jönler⁷ romanının ama mekânı olan Mısır dışındaki yerler romanlarda çevresel mekân olarak yer alır. Tezat'ta Batum, kısa bir süre önce Rusların hâkimiyetine geçmiştir. Yani artık resmen bir Rus şehridir. Jönler'de ise Mısır, İkinci Meşrutiyet dönemi romanları içerisinde hiçbir şehrin bu kadar kötülenmediği kadar kötülenir. Görülüyor ki yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerden dolayı Anadolu ve İstanbul dışındaki coğrafyalara karşı zihinsel bir kopuş başlamıştır. Buralar kısmen, algısal olarak vatan coğrafyasının dışında tutulur ya da Anadolu ve İstanbul'dan sonra, ikincil olarak vatan değeri taşır.

Karşıt Değer Olarak Merkez (İstanbul-Beyoğlu)

İkinci Meşrutiyet dönemi Türk romanında Anadolu'nun karşıt mekânı olarak İstanbul'un Beyoğlu, Galata, Şişli, Nişantaşı gibi bazı ilçeleri yer alır. Anadolu ne kadar Türk millî kimliğinin, manevi değerlerin temsilcisi konumundaysa; Beyoğlu ve Galata, sefahatin, ahlâkî çöküntünün, millî ve dinî hassasiyetleri zayıf insanların yaşadığı mekândır. Beyoğlu'nun genellikle Rum, Ermeni ve Yahudi azınlığın yaşadığı bir yer olması, bu kişilerin Batı ile yoğun ilişki içinde olmasından dolayı bu bölgenin Batılı yaşam tarzı özdeşleşmiş, Batı'dan gelen yeni şeylerin ilk ulaştığı ve yayıldığı mekân olması, içkili eğlence mekânlarının, genelevlerin buralarda yoğunlaşması Türk ve Müslüman kesimin Beyoğlu ve çevresine olumsuz bir gözle bakmasında rol oynayan etmenlerdir.

Özellikle 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarının azınlıklara tanıdığı hak ve ayrıcalıkların da etkisiyle Beyoğlu'nda yeni bir hayat şekillenir. Batılılaşma hareketleri çerçevesinde yeni hayatın tipik ve ideal örneği Beyoğlu'dur. (Çoruk, 1995, s. 30).

Romanlarda İstanbul ve Anadolu gibi bir ayrıma gitmek doğru olmayacaktır. Çünkü İstanbul'u tek bir yaşam biçimini yansıtan bir yer olarak göremeyiz.

İstanbul'da iki farklı yaşayış, iki ayrı mekânla ifade edilmeye başlanır: Asıl İstanbul ve Beyoğlu. Asıl İstanbul'u, hâkim Müslüman yaşayışını sürdüren özelliği ve muhafazakâr yapısıyla Aksaray, Fatih, Karagümrük gibi sur içi İstanbul'u oluşturur. Beyoğlu ise, Galata'dan başlayıp, zamanla Şişli ve Nişantaşı'na kadar yayılan kozmopolit bir hayatın hüküm sürdüğü semtin adıdır. (Törenek, 2013, s. 139).

Romanlarda Beyoğlu ve çevresi dışındaki İstanbul, 1453'ten itibaren imparatorluğa, 16. yüzyılla beraber halifelige başkentlik yapan, sahip olduğu doğal ve mimari güzelliklerle Osmanlı'nın büyüklüğünü, gücünü simgeleyen, Türk-İslam değerlerinin hüküm sürdüğü vatanlaşmış bir mekândır. Ayrıca imparatorluğun her açıdan en geniş imkânlarla sahip olan şehri olan İstanbul, İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında en çok tercih edilen yer olması açısından da dikkat çekicidir.

Fethedildiği zamandan beri, birkaç istisna dışında, Türk edebiyatında olumlu bir yere sahip olan İstanbul'un, İkinci Meşrutiyet döneminde birtakım olumsuzluklarının öne çıkarılmasının arkasında İstanbul'un İtilaf güçleri tarafından işgal edilmesi, İstanbul hükümetinin etkili bir siyaset üretememesi ve işgali kabullenışı; diğer taraftan Anadolu'nun direnişin, mücadelenin yürütüldüğü bir merkez olmasının payı büyüktür. Ayrıca İkinci Meşrutiyet döneminde İstanbul; Beyoğlu, Şişli, Galata başta olmak üzere sosyolojik çöküntünün, karmaşanın en yoğun hissedildiği yerdir.

⁶ Bk., İzzet Melih, 2014.

⁷ Bk., Bekir Fahri, 2012.

Ercüment Ekrem Talu'nun *Gün Batarken* romanı İkinci Meşrutiyet döneminde yazılan romanlardaki Beyoğlu'na bakışı en net şekilde ifade eden, bu açıdan İkinci Meşrutiyet romanlarını temsil edecek güce sahip bir romandır: “Burası bir kere, Beyoğlu demektir. Beyoğlu ise bütün erkekleri baştan çıkararak, nice ocakları söndüren mülevves bir fışk ü fücür muhitiydi.” (Ercüment Ekrem, 1990, s. 1). Romandan yapılan şu uzun alıntı Beyoğlu'nun Türk toplumundaki algısını açıkça ifade eder:

Bütün memâlik-i garbiyenin matmâh-ı enzârî olan, cihânî kana boyayan muharebâtın onda dokuz gizli veya alenî, yegâne sebebinin teşkil eden, emsâlsiz güzel İstanbul şehrinin yakasında Beyoğlu müstekreh bir leke teşkil eder. Şarkla garbın bütün çirkinliklerini, fezayihini ve yalnız bunları bir arada cem'eden bu belde-i mülevves ü fesad, yine şark ile garbın gayr-i meşru münasebetinden doğmuş güyâ bir piçtir. Kendilerini in'am eden elleri, öperken ısırmak mutâdî olan ekser sekenesine ne şarkılar şarklı, ne de garphılar Avrupalı der. Onların ismi beynelmilel alem olmuş bir tabir ile “Levanten”dir ki, bizler “Tatlısufrengi” diye tercüme ederiz. Mülga hukuk-ı düvel kitapları “Haymatloz - Vatansız” diye tavsif ettikleri kavim işte bunlar olsa gerek. İçlerinde namuslu, sadık, vefakâr olanı yok değildir. Fakat pek çokları vicdan yerine cüzdân ve kese taşırlar ve bu cüzdânlarının içinde daima iki, bazen üç, hatta dört muhtelif pasaportları vardır. Mâbutları para ile kuvvetlidir. Herhangi bir mücadelede galip geleni en evvel alkışlayanı onlar, mağlubu en evvel tekmeleyen yine onlardır. Yaşadıkları muhitten çıkmazlar, ayrılmazlar. Ceplerinde pasaportunu taşıdıkları devletlerden biri onlara, herhangi bir sebepten dolayı arz-ı ihtiyaç etse o pasaportu derhal -fakat, ileride lâzım diye muvaffakaten- ketmile diğerini ibraz ederler. Her türlü tekâliften, muâf ve müberradlardır. Cihan harbine her kavim yüz binlerce kurban verdiği halde onların burnu bile kanamadı. Mümkün merteye rahatsız olmadan, sıkılmadan, üzülmeyen başkasının mütenaggin olmak âdetleridir ve şüphesiz ki bu suretle gayet rahat yaşarlar. İstanbul'u vakit vakit sarsan ihtilâller, sekanesini kasıp kavuran zulüm devirleri Beyoğlu'nu zerre kadar mütessir etmemiştir. Beyoğlu!..Mücahidîn-i Fatih'in ahfadından, zamanla ahz-ı sâr etmek üzere Bizans tarafından ankasdın İstanbul'da bırakılmış bir mikroptur. Bu mikrop dahi, dört yüz kadar senedir harikulâde bir azim ve sebat ile ifâ-yı vazife ederek bir karha-i âkile suretinde daire-i tahribatını tevsi etmiş ve saadet, servet, kuvvet, sıhhat, hülâsa bir kavmin esbâb-ı azametini tehye ve teşlik eden eshap ve avâmil namına İstanbul'da ne var, ne yoksa yemiş bitirmiş, bugünkü inhitâtı o ihzâr eylemiştir. Payitahtın o asırlarca iddihâr edilmiş; dillerde destan olmuş; muhteşem; muazzam servetleri; konaklar; yalılar, mücevherler, nadide pırlantalar, tabur bozan yakutlar, kubbeli zümrütler, kanhal kangal inciler, hep Beyoğlu'nun doymaz bıkmaz gayya-yışuhutunda kaybolup gitmiştir. Beyoğlu'nun faaliyet-i idlâl-kârânesi, devletin başında gavâl-i mühimme bulunduğu zaman tezâyüd eder. Çünkü o vakit kendisine vasiyet edilmiş gâye uğrunda bez-i gayret ve o nipette çok semere elde etmek için zemin müsaittir. Öyle zamanlarda vicdanlar daha kolay satın alınabilir ve işe yarar, servetler kolay kazanıldığı için çabuk israf edilir, asap müteheyyic bulunduğu cihetle ahlâk meyyâl-i sukut olur. Beyoğlu bunları bilir ve ona göre ağlarını kurar. Kumarhaneler, fuhuşhaneler, gazinolar, kafeşantanlar, her cinsten sefahat yuvaları yerden bitercesine çoğalır. Bu tuzaklara gâfilâne tutuldunuz mu arz-ı muhabbet eden edenedir. En hususi hizmetlerinizi dostça (!) kabul ederler. Ailelerinin, kadınlarının, kızlarının harim ağuşu size ahbapça (!) küşâdedir fakat!.. Bir kere de düştünüz, bir daha toplanmamak üzere yuvarlandınız mı? Veye size! İsminiz gâsıp, zâlim, düşman-ı ırz ve namus olur ve sizi, ancak yine onlara kıyasen tanımış olan yabancılar bunun bir hakikat olduğuna kânidir. İşte bunun için daima enzâr-ı beşerde siz kabahatli olmaktan kurtulamazsınız... Beyoğlu Hulki Bey'i de avlamıştı.(Ercüment Ekrem, 1927, s. 45, 46, 47).

Alıntıda geçen “Müstekreh”, “leke”, “çirkinlik”, “fezayih”, “mülevves ü fesad”, “gayr-i meşru”, “piç”, “beynelmîlel”, “Tatlısufrengi”, “Haymatloz - Vatansız”, “kese”, “para”, “mikrop”, “inhitât”, “gayya-yışuhut”, “faaliyet-i idlâl-kârânesi”, “kumarhaneler”, “fuhuşhaneler”, “gazinolar”, “kafeşantanlar”, “sefahat yuvaları”, “tuzak” kelimeleri Beyoğlu'nun ne derece rahatsız edici, olumsuz bir algı yarattığının ispatı niteliğindedir. Beyoğlu, memleketi hem maddi hem manevi anlamda tüketen, her türlü çirkinliğin, kötülüğün müsebbibi olan, vatan hainlerinin, içerdeki ötekilerin mekânıdır. Yazar arada istisnalar olmakla birlikte Beyoğlu ile ilgili bir genelleme yapmaktan kaçınmaz. Gayr-ı ahlâki yaşam tarzı Beyoğlu'na hükmetmektedir. Aile birliği yoktur. İçerdeki ötekiler “Levanten”⁸, “Tatlısufrengi” olarak adlandırılır. Bunlar Türklük ve İslamiyet'ten uzak, yozlaşmış kişilerdir.

⁸ 1. “Özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hristiyanlara verilen ad, tatlısufrengi. 2. Avrupalı gibi görünmeye özenen, züppe tavırlı.” Komisyon, 2011, s. 1583.

Beyoğlu'nda yaşayanlar Mütarekeden sonra düşman kuvvetlerinden yana tavır koyar: “Beyoğlu coşmuş, mağluplara karşı lanet ve hakaret kusuyordu.”⁹ “Karşı tarafta, katil, nankör, sefil Beyoğlu, Prodromosları, İzmaruları ile şehrayine hazırlanıyordu.” (s. 93). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde azınlıklar bağımsızlık ya da imparatorlukta daha ayrıcalıklı bir konum elde etmek adına Batı ile iş birliği içinde olmuşlardır. Azınlıklar adeta emperyalist güçlerin imparatorluk içindeki gözleri, kulakları olmuşlar, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması için gerek içerde gerekse dışarıda her türlü faaliyette bulunmuşlardır.

Asriler'de de Beyoğlu istenmeyen, olumsuz bir mekândır. “*Beyoğlu'nda, doğru yola pek yakın ufak bir apartman kiralamış ve bu suretle o belde-i fisk ü fesadın bütün zevklerine karışmıştı.*” (s. 26).

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında da İstanbul ve Galata ötekinin mekânıdır.

Gün doğmuştu, kapalı duvarları arkasında ne şeni' cinayetler fakat adalet-i beşeriyenin cezaya layık görmediği ne müstekrih fecaatler işleyen saldide konakları, evleri, harabeleriyle, varis-i siyasi olan şehir, harim-i ağuşunda aşıklarını boğan bir fahişe gibi uyanıyordu.” (s. 160). “Galata'nın maddi manevi her türlü çirkep ve çamurla bulaşık, dar, dolambaçlı, iğrenç sokaklarının her biri birer âlemdir. (s. 23).

İstanbul ve Galata hem fiziki şartları hem de manevi açıdan “öteki”ni oluşturan, onunla bütünleşen mekândır. Bu mekânlar aracılığıyla orada vakit geçiren insanların “öteki”liği somutlaştırılır. O derece ki Galata'daki kahvehanelerde bulunan insanlar “insan şeklinde hayvan” olarak adlandırılır: “Murdar, masaların önünde sıralanmış bir sürü insan şeklinde hayvan oturuyor.” (s. 26).

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda yazdığı Seyahatname'den sonra hiç kimsenin onu taklit ederek, onun izinden gitmediğini düşünen Ercüment Ekrem adeta 20. yüzyılın “modern evliyası”nı yaratır ve bu eksikliği tamamlamak adına *Evliya-yı Cedit* adlı eseri kaleme alır. “Ercüment Ekrem'in ilk olarak İleri gazetesinde, 1920 yılında tefrika edilerek yayınlanan, gördüğü ilgi üzerine aynı yıl kitap haline getirilen Evliyâ-yıCedit, Hüseyin Rahmi'nin takdim mahiyetindeki mukaddimesi ve kendisinin kaleme aldığı dibace başlıklı kısım ile on yedi bölümden oluşmaktadır.” (Doğan, 2003, s. 14). Eser, Evliya'nın İstanbul izlenimlerinden ibarettir.

Evliya'nın Beyoğlu izlenimleri şöyledir: “Çarşısı vasi olup ahalisi meyyal-i zevk ü tarab kimesneler idüğünden meyhanesi ve harabathanesi çoktur.” (Ercüment Ekrem, 1920, s. 19). Beyoğlu, zevk düşkünleri kişilerin yaşadığı ve meyhanelerin çokça yer aldığı bir yer olarak tanımlanır. Eserin bir başka yerinde Beyoğlu'nda kimlerin olmayacağı anlatılır: “Anda yüzlerce ehl-i fisk-i hanende ve sazendegan ile bir hay u huy ederler ki dillerle tarifi mümkün değildir. ... Ama ki fisk ü fitne ocağı olduğundan ehl-i din itibar etmezler, anınçün müslimin-i ekalliyet üzeredir.” (s. 21). Müslüman kesim Beyoğlu muhitinden ayrı tutulur. Müslüman kimliği ile gayrimüslim kimliği net olarak birbirinden ayrılır. Müslüman kimliği kötülükten, fitneden, içkiden sıyrılmış olarak yüceltilir. Eser, Seyahatname'nin yazıldığı üslupla, 17. yüzyılın Osmanlı Türkçesi merkez alınarak yazılmıştır. Yazarın bu kaygısından olsa gerek etnik kökenli bir ayrıma gidilmez. Toplum, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak iki grupta değerlendirilir.

Sabir Efendi'nin Gelini'nde gelin Belkis Hanım, mahallelinin kökleşmiş, olumsuz ön yargılarının hedefindedir. Belkis'in Beyoğlu'ndaki bir okulda okumuş olduğunu öğrenen bazı kadınların tepkisi halktaki Beyoğlu algısını yansıtır: “Beyoğlundan gelen gelin başka türlü olmaz ya?” (Ercüment Ekrem, 1939, s. 7). Beyoğlu, adeta olumsuz karakter tanımlaması

⁹ Ercüment Ekrem, **a.g.e.**, s. 82. Mütareke ile mağlup olan taraf Osmanlı İmparatorluğu'dur. Romanda Beyoğlu halkının Osmanlı aleyhinde çalışmalarda bulunduğu üzerinde durulur.

olarak terimleşmiştir. Eğer yeni tanışılan birisinin Beyoğlu ile bir bağı varsa, bu durum söz konusu kişiyle ilgili olumsuz hüküm vermek için yeterli bir gerekçedir.

Romanın başka bir yerinde Beyoğlu batağına düşen bir Türk kadınının Beyoğlu'nda yaşayanlarla ilgili düşüncelerine yer verilir:

Sizin için nefsinizin ihtiyaçlarını yerine getirmek için Beyoğlu var... Oradaki medeni aileler, bizim hizmetçi Sofi gibi kızlar, kadınlar size her türlü hüvuzatı bol bol verirler. Biz Türk kadınlarına dokunmayın.. Biz düşersek bilmeyerek, anlamayarak düşeriz.. Sonra böyle çabucak nadim oluruz. O nedametimizi bertaraf etmeye çalışmayın. Bilakis, yardım edin. Ah.. Bakınız ben de düşdüm. Beni siz kurtarınız Saim bey!.. (s. 71-72).

Gayrimüslim azınlığın adeta bir gayya kuyusuna dönen Beyoğlu'nun bir parçası olması doğal karşılanırken; Türklerin böylesi bir ortama yanlışlıkla, istemeden düşmüş olmasını Türk kimliğini yüceltmek amacıyla kullanılmış bir argüman olarak görmek mümkündür. Beyoğlu ahalisi, Türklerden, "biz"den farklıdır.

Halide Edip Adıvar, *Mev'ut Hüküm*'de paşa çocukları ve fakir köylü çocuklarını kıyaslarken mekânsal bağlamda Anadolu ve Beyoğlu karşıtlığından faydalanır:

Bu, bir ırk hastalığıydı. Bütün ömürlerini düşkünlükle geçiren bir Anadolu çocuğu beş on kuruşunu kahvede iskambile, rakıya verirken; paşa çocukları ve küçük beyler de para, sağlık, hepsini Beyoğlu'na avuç avuç döküyorlardı. Fakat aynı zamanda, sabırlı ve karanlık gözleriyle kadınlar ve çocuklar bunların keyiflerinin, zevklerinin aldığı zehir ve bu sefahat hastalığı felaketini ırka sessizce aşılayarak, gidiyorlardı. (Adıvar, 1983, s. 94).

Yazar sefahatin imkânlar doğrultusunda Anadolu ve İstanbul'da farklı şekillerde görüldüğünü; ancak hangi şekilde olursa olsun bunun bir "ırk hastalığı" haline gelebileceği tehlikesi üzerinde durur. Sefahat, beyinleri nesnelere, maddenin körleştirici etkisiyle etkisizleştiren, manevi değerleri körelten ve değerlerinden kopmuş, köksüz, soysuz bir neslin yetişmesine neden olan felaketler silsilesinin başlangıcıdır. Zengin kesimin bu batağa sürüklendiği yer ise şüphesiz İstanbul'da sefahatin merkezi olarak görülen Beyoğlu'dur.

Beyoğlu'na ait değerler, orada yaşayan insanlar arzulanan örnek insan modelinde olmaması gereken, istenmeyen özellikleri taşıması ve Anadolu ve ona ait değerlerle karşılaştırılarak yüceltilmesi amacıyla, kötüyü, olumsuzluğu göstererek iyi olanı yüceltme düsturu çerçevesinde romanlarda kimlik inşası bağlamında son derece işlevsel unsurlardır.

Ali Sami'nin 1918 yılında üç cilt olarak kaleme aldığı *Karagöz Beyoğlu'nda* romanı, Karagöz'ün Rezzakizade Narçın Bey vasıtasıyla Beyoğlu âlemine dalması sonucunda başına gelen felaketleri anlatır. Beyoğlu, romanda Karagöz'ün hayatını alt üst eden, ailesinin dağılmasına, eşinin ölmesine sebep olan mekândır. Karagöz'ün hayatı "Beyoğlu öncesi" ve "Beyoğlu sonrası" olmak üzere iki bölümde incelenebilir. Beyoğlu çevresiyle temasa geçmeden önce Karagöz'ün hayatı şöyle anlatılır:

İzdivâcından sonra o derece mes'ûd idi ki... Sabahleyin kalkıyor idâreyegeliyor akşama kadar çalışıyor, evine geldiği zaman istikbâline koşan zevcesini, çocuğunu okşayarak tahayyül ettiği saâdetiizdivâcından sonra tamamıyla kendisinde görüyor, neş'esinden keyfinden durulmuyordu. Ma'lum olan zerâfet-ilisâniyyesi ile zevcesini, çocuğunu eğlendiriyor. (Ali Sami, 1918, s. 4).

Beyoğlu'ndan sonra ise Karagöz'ün hayatına ihanet, yalan, hırsızlık, acı ve keder hâkim olur.

Romanda Beyoğlu, insanın iradesini sınama, karakterini ölçme işlevini üstlenir. Bu durum iki yakın dost Karagöz ve Hacivat'ı karşılaştırmak suretiyle gözler önüne serilir. Karagöz içkiye, tensel zevklerine, kumara karşı yenik düşüp kendinin ve ailesinin hayatını karartırken; Hacivat, Karagöz'den sonra kendisinin servetine göz koyan Karolin'in kendisine yakınlaşmasına izin vermez, nazikçe reddeder.

Yazar, romanın üçüncü cildinde Beyoğlu batağına, içki, kumar ve fuhuşa batan gençleri kurtarmanın yolu üzerine fikir beyan eder. Eğitimin çok önemli olduğunu ancak hayat tecrübesinin de bir o kadar gerekli olduğunu ifade eder ve ailelere şöyle sitem eder: “Yüzü, gözü açılır fikriyle çocuklarını mektepten, eve evden mektebe göndererek hayat-ı ictimaiyeden zerre miktarı miktarına sibedar etmeyenlere acizane teessüften kendimi alamam.” (s. 525). Kapalı bir tarzda büyüyen gençlerin bilmedikleri şeyleri daha çok merak ettiklerini, bu yüzden eğitimin yalnızca okulla sınırlandırılmamasını, gençlere hayata dair de tecrübeler kazandırılması gerektiğini vurgular.

Romandaki isim sembolizmi üzerinde de durmak gerekir. Geleneksel Türk halk tiyatrosu tiplerinden biri olan Karagöz uyanık ve meraklıdır. Kendinden çok emindir; ancak yaptığı düşüncesizce hareketler yüzünden başı beladan eksik olmaz. Hacivat ise aklın, kültürlülüğün, bilgeliğin, güvenilirliğin temsilcisidir. Geleneksel Türk Tiyatrosundaki bu temsiller, *Karagöz Beyoğlu'nda* romanıyla birebir örtüşür. Roman, adeta yüzlerce yıllık Karagöz oyununun İstanbul-Beyoğlu'na ve İkinci Meşrutiyet dönemine uyarlanmış halidir.

Nezihe Muhiddin'in *Şebab-ı Tebah* romanında da Beyoğlu sefahatin, düşkünlüğün, ahlâksızlık ve dejenerasyonun mekânıdır:

Beyoğlu'na pek çok zamandan beri çıkmamıştım. Beşeriyetin en müteaffin bataklıklarının murdar kokuları ile meşhun olan o yerlerin hayali bile bende şimdi bir istikrah hâsil ediyordu. İnsanların riya ve şeytanetleriyle pür giriv olan eğlence mahallerinde beni cezbedecek hiçbir cazibe yoktu. Kalbimdeki safiyane muhabbeti telvis etmemek için hengâm-ı şebabetimin vakayı ve hatratı ile doldurduğu o yerleri tahayyül etmek bile istemiyordum. (Nezihe Muhiddin, 2006, s. 42).

Beyoğlu, hayalinden bile iğrenilen bir yerdir. Beyoğlu'nun romanlardaki işlevlerinden biri bireysel kimliği sağlamlaştırma, roman kişinin güçlü bir karaktere sahip olduğunu, saf, temiz, olgun bir insan olduğunu işaret etmektir. Beyoğlu ne kadar eleştirilir, Beyoğlu'ndan ne kadar nefret edilirse roman kişisi o kadar yüceltilmiş olur.

Sözde Kızlar'da Salih, kızkardeşi Belma'yı Beyoğlu konusunda uyarır: “Bundan sonra gözünü aç, Sulukule'de dolaş, Beyoğlu'nda dolaşma. Çirkefe gir, Beyoğlu'ndaki eve girme.” (Safa, 2000, s. 74). Romanlarda genellikle Beyoğlu yaşamına hiç girmemiş, kulaktan dolma şeyler neticesinde oluşan bir önyargı neticesinde Beyoğlu'na karşı bir tavır alındığı görülür. Bu uyarıda dikkat çeken şey Salih'in Beyoğlu'nu iyi bilen, orada bolca vakit geçirmiş biri olmasıdır. Yani Belma, “içerden” biri tarafından uyarılır. Bu uyarı, halktaki Beyoğlu algısının doğruluğunu göstermesi açısından önem arz eder.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nesl-i Ahir* romanında Anadolu ve İstanbul değil; Avrupa şehirleri ile İstanbul ve Anadolu karşılaştırılır, Avrupa şehirleri örnek gösterilir:

Süleyman Nüzhet ona İsviçre'nin makaralı, çengelli demiryollarını anlattı; sonra bizzat müteharrik arabalardan bütün nukat-ı cihan-ı medeniyeti birbirine bağlayan, en küçük köyleri bile yekdiğerine rabt ve ılsak eden yollardan bahsetti. -Şimdi düşün bir kere... diye başlıyor ve İstanbul'da da, Boğaziçi'nde de, Üsküdar'da da böyle yollar açarak, bu yolları türlü vesait-i nakliyeli ile doldurarak geniş bir hülya içinde hayat-ı memleketin şu sükün-ı gunûdesine galeyan ve hareket vermeğe çalışıyordu. Azra başını sallayarak: Ne yazık ki bunlardan hiçbirisi yok dedi. (Uşaklıgil, 2009, s. 227).

İstanbul doğal güzellikleri ve sahip olduğu ayrıcalıklı konumuyla övülürken; bu güzide şehrin maddi imkânsızlıklardan ve yönetimin ilgisizliğinden dolayı Avrupa şehirlerinin gerisinde kalmasından dolayı üzüntü duyulur.

Bostancı'dan başlayarak İstanbul'un Anadolu'ya bir pişdar-ı ittisa'ı demek olan bu yeni köyleri, bütün Fındıklı'nın, Tophane'nin sırtlarından yavaş yavaş akıp bu taraflara intikal eden hayat-ı şehrin şu zeyl-i nev-peydasını son terakkiyatında görmek üzere etrafında birbirini vely ederek uçuşan köşkleri, henüz tamamıyla teşekkül edememiş bahçeleri, şurada burada hiçbir kaide-i muntazama takip edilmeyerek teşekkül eden bina kümelerini seyretti. (s. 378-379).

Romanda Türk toplumu sosyolojik anlamda eleştiriye tabi tutulur: “Bizde sefalet bir meziyettir, bir meziyet ki sokaklara dökülür, enzar-ı âleme teşhir edilir. ... Nice’de, Cannes’da, sonra su şehirlerinde (...) sefaleti bulmak için aramak lazımdır.” (s. 76). Halkın her an her yerde göze çarpan yoksulluğu yine Avrupa şehirleriyle karşılaştırılarak yansıtılır. Bu yoksulluğun, halkın içinde bulunduğu zor durumun sebebi olarak Sultan II. Abdülhamit’in politikaları gösterilir. Romanda Avrupa şehirleri yüceltilirken amaç İstanbul ve Anadolu’yu kötülemek değil; İstanbul ve Anadolu’nun da en az Avrupa şehirlerinin sahip olduğu refahı hak ettiği, o potansiyele sahip olduğu, yönetimlerin şehirleri kalkındırma konusunda daha fazla gayret sarf etmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktır.

Orhan Mithat’ın *Şişli Hayatı* romanında Şişli bir semboldür. Sefahatin, düşkünlüğün, yozlaşmışlığın cisimleşmiş halidir. Şişli Batılı olmayı şık giyinmek, rahatça eğlenmek, eşlerini aldatmak zanneden kişilerin yaşadığı bir mekân haline gelmiştir. “Şişli de, Avrupa’dan beter azizim; Sosyete hayatı denilen tahammül edilemez bir rezalettir sürüp gidiyor.” (Orhan Mithat, 2005, s. 189). Şişli hayatı şöyle özetlenir:

Halim büyük bir özenle giyindi. Tünel’den çıktığı zaman Beyoğlu’nu, güzellikleriyle, servet ve refahıyla, dilber kadınları, şık erkekleriyle eşsiz bir güzellikte buldu. Hemen hemen dekolte matmazeller, yarı açık göğüsler, dolgun beyaz kollar, ince ve gerilmiş ipek çoraplardan teninin rengi göze çarpan mütenasip bacaklar, şehvet yüklü kalçalar, yorgun ve biraz da çapkın bakışlar karşısında büyülenip kaldı. Her şey zevk ve neşe içindeydi. (s. 135).

Şık, modern ve açık giyinen bir ortamda olmak Halim’in mutlu, huzurlu olması için yeterlidir. Bir Şişli kadınının mutluluk algısı şöyledir:

Mutluluk yalnız bunlar mıdır? Dünyada ne zevkler, ne mutluluklar var. Siz onları takdir etmiyorsunuz. Lüks bir hayat yaşamak, meselâ; her sene moda değiştiğçe evinin möblelerini değiştirmek, yazın birkaç ayını Boğaziçi’nde, birkaç ayını adada, sonbaharı Nice’de, kışı Şişli’de yahut İtalya’da geçirmek. Dört başı mamur, çok ünlü marka kapalı bir otomobile binmek, yazın adalara motorla gitmek, modanın bütün yeniliklerini takip ederek salonlarda herkesten daha şık, daha zarif, daha muhteşem görünmek. Kabul günlerinde orkestra ile çay vermek, kışın balolar tertip etmek. Asıl zevk, asıl mutluluk bunlardadır. (s. 106).

İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında Beyoğlu ve Galata’nın yanı sıra Şişli de israfın, sefahatin, yozlaşmışlığın, kimliksizliğin mekânıdır. Değerler dünyasında çöküntü yaşayan birey bu eksikliğini maddeyle, nesneyle, fiziksel görünümüyle kapatmak ister. Ön planda olan, görünen, “konuşan” birey değil; bireyin sığındığı nesnelere.

Avrupa, özellikle Paris İkinci Meşrutiyet romanlarında sahip oldukları teknik ve fiziki imkânlar açısından olumlu bir algıya sahipken; değerler dünyası açısından Beyoğlu ile özdeş konumdadır.

Toplumsal değişim ve dönüşümün en önemli tanıklarından biri şüphesiz ki evdir. Ev, toplumda ağırlık kazanan kültür ve medeniyet algısının, sosyal ve ekonomik şartların ve en önemlisi zihniyetin bir yansımasıdır. Mekânın ruhu insana tesir eder. İnsan da mekân tercihiyle bu ruhun bir parçası haline gelir. Ev, içinde yaşayan insanların sosyal statüsü, yaşam biçimi, hayata bakış açısı, düşünce tarzı hakkında bilgiler verir.

Gündelik yaşamımızın içinde geçtiği fiziksel çevre kişisel ve kolektif belleklerimizden bağlamını oluşturur. Dolayısıyla mekân hem kolektif hem de kişisel belleğin kurgulanmasında yer (locus) görevi görür. Bu esnada bir taraftan mekânın da kendi belleği oluşur ki bu da şimdiki zamana ait gerçeğin tanımını yapmamıza yardımcı olur. ... Toplumsal mekân, doğası gereği içinde tarif edilmiş bir süreki (duration) barındırır. Toplumsal mekânın yokluğunda herhangi bir topluluk kendi kimliğini oluşturacak bir temelden yoksun kalır. (Özaloğlu, 2017, s. 13).

Ev, kişilerin psikolojik arka planlarının yanı sıra Özaloğlu’nun da belirttiği gibi döneme hâkim değer yargılarını bünyesinde barındırması açısından topluma dair mevcut

sosyolojik çıkarımlar yapmamızı da sağlar. Şerif Aktaş da birey-mekân diyalektiğini şöyle ifade eder:

Mekân tasvirleri, eserlerde kahramanların hususiyetlerini dikkatlere sunmaya da yardım eder. Bir odanın tefriş tarzı, orada günlerini geçiren insan hakkında bilgi verir. Anlatma esasına bağlı eserlerde mekâna ait görünüşle vaka kahramanının uyuşması kadar mahalle has hususiyetlerle ferdin yaşayış tarzı arasındaki çatışmalardan da yararlanılabilir. Kısacası vaka zincirinin muhtevası ve kahramanlarının psikolojik hâli mekân tasvirlerinden de anlaşılabilir. (Aktaş, 1991, s. 145).

Birey ve mekân arasındaki uyum kadar uyumsuzluk da eserin tahlili için önemli ipuçları verebilir.

Bachelard, Evin, insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük tümleştirici güçlerden biri olduğunu ifade eder ve ekler:

Geçmiş, bugün ve gelecek, eve farklı dinamikler kazandırır; çoğu zaman iç içe giren kimi zaman birbirine ters düşen, kimi zaman da birbirini uyaran dinamikler. Ev, insan yaşamında, olabilecekleri savuşturur, süreklilik yönünde verdiği öğütleri çoğaltır. Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamda karşılaştığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden, hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır. (Bachelard, 2008, s. 41).

İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında ev, sembolik bir değer taşır. Roman kişilerinin yaşadığı evler kişilerin sahip oldukları kimliğin önemli yansıtıcılarından. “Ev, insanın iç dünyasını ve yetiştiği kültürü birebir yansıtan önemli bir yaşam alanıdır. Bu açıdan ev, psikolojik ve sosyolojik çözümler için verimli bir laboratuvar işlevi görür. ... Ev bir insanın ve kültürün kimlik kartı gibidir.” (İnci Elçin, 2003, s. 17). Konak, köşk, yalı, apartman, geleneksel Türk evleri ve müstakil köy evleri İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında görülen ev tipleridir. “Konaklarda, başta Osmanlı İmparatorluğunda yüksek rütbeli sivil memurlar olan paşalar olmak üzere, zengin ve itibarlı insanlar oturur. Yani konak, köşk ve yalı, bir nevi aristokrat burjuva sınıfının evidir.” (Dere, 2015, s. 16). Geleneksel Türk evleri ve müstakil köy evleri ise köylülerin, taşrada yaşayan halkın ya da merkezde olup orta düzey bir gelire sahip olan kişilerin yaşadığı yerlerdir. Ekonomik düzeydeki bu sınıflandırmadan sonra evlerin özdeşleştiği değerler bağlamında konuyu irdeleyecek olursak; Konak, geniş ailelerin yaşadığı, Osmanlı geleneksel yaşamının hüküm sürdüğü, Batı medeniyetinin tazyikine direncin kalesi konumundaki yerlerdir. Genellikle devletin çeşitli kademelerinde görev almış bir paşanın yahut çeşitli akarlara sahip bir emlak zengininin himayesinde toplanmış ailede birkaç nesil bir arada yaşar. 18 ve 19. yüzyıllarda en parlak dönemini yaşayan konak hayatı, sosyal hayattaki Batılılaşma arayışları doğrultusunda yerini modern tarzda tefriş edilmiş köşklere ve 20. yüzyılın ilk çeyreği ile birlikte apartmanlara bırakmıştır. Konaklarda özel günlerde musiki geceleri tertip edilir, masallar, hikâyeler anlatılır, Türk-İslam sentezinin hâkim olduğu bir yaşam tarzı sürdürülürdü. Konak, gerek sosyolojik manada, gerekse edebî ürünlerde Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleşmiştir. İmparatorluğun çok uluslu yapısı ve geleneksel yapısı eve, konak olarak yansımıştır. Nitekim imparatorluğun yıkılışıyla konak hayatının bitmesi aynı tarihlere rastlar.

Meşrutiyet dönemi Osmanlı’da Batılı yaşam tarzının en çok yaygınlaştığı dönemdir. Yaşam tarzındaki bu değişim yaşanan evlere de sirayet etmiştir. Kolektif yaşam tarzından bireysel yaşam tarzını esas alan Batılı yaşam¹⁰ geniş ailelerden ziyade çekirdek aileyi; geniş, bahçeli, müstakil yapılardan ziyade merkezlerde küçük apartman dairelerinde yaşamayı uygun bulur. Apartman, özellikle yeni nesil tarafından Batılı yaşam tarzının olmazsa olmazı olarak görülmüş, toplumda Batılı kimliğe sahip olarak görünmenin şartlarından biri haline gelmiştir. Apartman dairesinde oturmak, Batılı kimliğe sahip olmanın yanı sıra, geçmiş,

¹⁰ Yaşam alanlarına yansıyan Doğu ve Batı toplumları arasındaki bu farklılığın temelinde Batı’nın Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans ile temelleri atılan aydınlanma Çağının akli, bilimi ve bireyi esas alan; Doğu’nun ise İslam dini ve Kur’an temelinde gelişen ümmetçi anlayış yatmaktadır.

geleneği, imparatorluğa ve Türk-İslam yaşam biçimine ait değerleri, kolektif belleği unutma işlevini de görmektedir. Durum böyle olunca Meşrutiyet döneminde apartman, aşırı Batılılaşmış, kimlik yitimine uğramış, yozlaşmış karakterlerin mekânı olurken; konak geleneksel, muhafazakâr yaşamın uzamı olarak yer almıştır. Sembolik bu iki mekân üzerinden roman karakterlerine övgü ya da yergide bulunulmuştur.

Romanlarda köşk ve yalılar, roman kişilerinin refah düzeyleri hakkında bir fikir edinmeyi sağlamakla birlikte, konak ve apartman dairesi kadar net bir kimlik sembolizasyonu taşımazlar. Köşk veya yalıda yaşayan kişiler Söзде Kızlar romanında olduğu gibi kimi zaman yozlaşmış, kimlik yitimine uğramış kişiler olabiliyorken; kimi zaman da Jöntürk romanında olduğu gibi idealize edilmiş tipler de olabilmektedir.

Geleneksel Türk evleri ve köy evleri Anadolu ile taşrayla, maddi imkânsızlıklarla, saf ve doğal bir yaşam tarzıyla ve en önemlisi kendilik değerleriyle, Türk kimliğine has unsurlarla örtüşür. Fizikî olarak kapalı, dar, iç bunaltan bir görünüme sahip olan bu evler; algısal manada, kişiyle bütünleşen, kişinin kendini gerçekleştirme ortamı hazırlayan mekânlardır. Örnek olarak *Çalılıkusu*'nda Feride'nin Anadolu köylerinde yaşadığı evleri verebiliriz. İstanbul'da köşklere, konaklarda doğup büyüyen Feride için köy evleri, kendini gerçekleştirme, çocukları eğitebilme, aşkı unutabilme yolunda aydınlık mekânlardır. O, her türlü zorluğa rağmen umudunu yitirmez. *Sözde Kızlar* romanında ülkü değerlerin temsilcisi durumunda olan Nadir'in annesiyle birlikte yaşadığı ev şöyle tasvir edilir:

Nadir'in evi Şehzadebaşı'nda idi. Vefa'ya inen sokaklardan birinde, üç katlı, yüzü kararmış, pencereleri geniş, büyük bir eski Türk evi. Kapı açıldı. Geniş, bomboş bir taşlığın serin, rutubetli küf kokusu duyuldu. Tavan pek yüksekti. Biri sağda, öteki solda, iki kalın tahta direk, tavandan yere kadar uzanıyordu. Harem tarafından geçen iki kanatlı büyük kapının üstünde yarım dairelik bir kemer vardı. ... Selamlığın dar, karanlık merdiveninden çıktılar. Bir sofadan geçtiler. (Safa, 2000, s. 65).

Sofa, taşlık, harem ve selamlık kısımları geleneksel Türk evlerinde, konaklarda bulunan tipik kısımlardır. Sofa, "odalar arası ilişkiyi sağlayan ve bireylerin toplanmasına olanak veren ortak alan"dır. (Sözen, 2001, s. 81). Kalabalık Türk ailelerine evsahipliği yapan bu mekânlar, kolektif yaşamın bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Harem, aile bireylerinin günlük yaşamlarını sürdürdüğü yerken; selamlık ise misafirlerin kabul edildiği, ağırlandığı, evin büyüğünün iş görüşmelerini gerçekleştirdiği yerlerdir.¹¹ Selamlığa alınan kişi, haremde bulunan evin hanımlarını ve çocukları görmez. Evdeki bu bölümler dinî ve ahlâkî bir hassasiyetin yaşam alanlarına yansımalarının sonucudur.

Peyami Safa'nın *Şimşek* romanında izbe, dağınık, eski ev Müslüman evi olarak ifade edilir:

Öyle bir ev ki, Behire'nin kendine ait eşya ile tefriş ettiği salon ve yatak odasından başka her tarafı, merdivenleri, salonları, taşlığı ve öteki odaları Müslüman evlerine mahsus bir karışıklık ve zevksizlik içindedir; kapıdan girilince taşlık, rutubet, toprak ve küf kokar; yere soluk renkli bezler serilidir; merdivenlerde yırtık muşambalar inip çıkanların ayaklarına takılır; sofalarda odaları süslemeğe layık görülmeyen bazı eski ve kırık dökük eşya, aynası çatlamış bir gardrob veya mermeri kırılmış bir konsol göze çarpar; bütün bu tertipsizlikler arasından geçilerek Behire'nin salonuna girilir ki, orada süslemek ve döşemek için epey çalışıldığı, fakat hiç muvaffak olunamadığı görülür. (s. 126).

Bir Avrupalının gözünden Müslümanların alıntıda olduğu gibi tasvir edilmesi kısmen doğaldır. Batılı, kimliğini yüceltmek için Doğuluyu eleştirebilir; ancak Türk ve Müslüman olan birinini bu kimlikleri reddederek beğenmediği bir şeyi "Müslüman evi"ne benzetmesi

¹¹ "Osmanlı şehrinde de Türk evinin kesin bir harem-selâmlık ayırımı içermesi tabiidir. Evin reisi ve diğer erkeklerinin Batı ülkelerinde olduğu gibi işlerini gördükleri büyük iş hanları Osmanlı şehir geleneğinde XIX. yüzyıldan önce yoktur; bunun tek istisnasını kapalı çarşılar oluşturur. Bu durumda erkeklerin mesleklerini evlerinin selâmlık bölümlerinde veya onun altındaki dükkânlarında gerçekleştirdikleri görülür." Esemeli, 1997, s. 150.

roman kişinin kimlik yanılması, hayali, kurmaca, varsayılan bir kimliğe bürünerek yaşadığının göstergesidir. Buradan Batı hayranı kişilerde lüks, yeni, Batıdan gelmiş eşyalarla tefriş edilen evlerin makbul evler; Türk-İslam geleneğini yansıtan, mütevazı eşyaların yer aldığı evlerin ise “Müslüman evi” şeklinde algılandığını çıkarmak mümkündür. Ev ve eşyalar, bir Batılının, Doğuluyu ötekileştirmek için kullandığı somut göstergelerdir.

Jöntürk romanında değişmeye başlayan yaşam tarzı ve zihniyetin eve yansması gözlenir: Ev, eski tip bir konak; ama eşyalar yenidir:

Eski divanlar, minderler kaldırılmış. Yerine köşeler, kanepeler, koltuklar, sandalyeler konulmuş. Yatak odaları karyolalar, komodlar, gece servisleri, filânlar ile doldurulmuş. Aynalı dolaplar, lāvabolar dahi unutulmamış. Alaturkadan kâmilten çıkarılıp alafranga edilmiş vesselam. Yalnız binanın eski usul-i mimaride olması hâlâ kaybolamayıp yeni iltizam olunan alafrangalık ile o usulün arasındaki nispetsizlikerbab-ı vukufun gözlerine batıp duruyor. (Ahmet Mithat Efendi, 2010, s. 2-3)

Romanda Batılı görünmek için klasikleşmiş Türk mimarisine zarar verilmesi eleştirilir: “... o canım eski letafet-i mimariyeyi zayı etmişler.” (s. 2). Eskiye bozarak yeniyi ulaşma metodu doğru bulunmaz. Konaktaki bu uyumsuzluk aslında dönem insanın kafa karışıklığının bir yansımasıdır. Yeni eşyalar, eski evin içinde sırtıtmakta, eğreti durmakta; eski ev ise yeninin taziyi karşısında direnmektedir. Bu konak örneği, tam olarak algılayamadığı, bir alt yapısının oluşmadığı çağa ayak uydurmayı düşünüp, kendini bütünüyle Batı’ya kaptıranların, gelenekten, yüzlerce yıllık tecrübe sonucu oluşan yaşam biçiminden birden kopamayacaklarını; Batı’ya önyargıyla yaklaşan, her türlü yeniliğe kulak tıkayan kesimin ise yeniliklere ne kadar direnirlerse dirensinler bir süre sonra o direncin kırılabileceğini anlayabilmeleri açısından dikkat çekicidir. Sonuçta iki taraf da mevcut durumdan memnu değildir, ortada ise bir garabet tablosu mevcuttur.

Sonuç

Mekân ve birey arasında karşılıklı bir etkileşim söz konudur. Bu iki kavram birbirini değiştirici, dönüştürücü güce sahiptir. İkinci Meşrutiyet döneminde, millî kimlik inşası sürecinde, bazı mekânların barındırdığı tinsel güçten faydalanılmıştır. Anadolu, Türklüğün en saf, katıksız şekilde yaşadığı, bazen bu özelliğinden dolayı yozlaşmış zihniyetin küçümsediği, maddi imkânsızlıkların ve bunun neticesinde eğitim, ekonomi ve diğer sosyal imkânların yetersiz olduğu bir bellek mekânıdır. Anadolu, yaklaşık bin yıldır Türklerin tüm yaşam enerjilerinin, tinsel duyularının, varoluş kaynaklarının sindiği, Türklerin ruhuyla yoğunlaşmış simgesel bir mekândır. İkinci Meşrutiyet dönemindeki millî kimlik inşası çabası ve öze dönüş zihniyeti yazarları, uzun süredir göz ardı edilen Anadolu’ya yönelmelerini sağlamıştır. Romanlarda Anadolu, kendilik değerleri, saflık, yardımseverlik, merhamet ve yoksullukla özdeşleştirilen vatandır. İkinci Meşrutiyet dönemi romanlarında Beyoğlu ve çevresi, Türk-İslam değerleriyle çatışan, vatansız, milliyetsiz “öteki”nin mekânıdır. İçki, kumar, fuhuş ve sefahat; bunun neticesinde parçalanmış aileler, sonlanan hayatlar Beyoğlu denilince akla gelenlerdendir. Daha çok Rum, Ermeni ve Yahudilerin yaşadığı, Batılı çevrelerin rağbet gösterdiği bu yer, Anadolu ile her anlamda tezat teşkil eder. Beyoğlu’na ait değerler, orada yaşayan insanlar, arzulanan örnek insan modelinde olmaması gereken, istenmeyen özellikleri taşıması ve Anadolu ve ona ait değerlerle karşılaştırılarak Anadolu’nun yüceltilmesi amacıyla, kötüyü, olumsuzluğu göstererek iyi olanı yüceltme düsturu çerçevesinde romanlarda kimlik inşası bağlamında son derece işlevsel unsurlardır. Romanlarda, Türk kültürüne, mimarisine uygun olarak inşa edilmiş, döşenmiş evler tercih edilirken; Türk yaşam tarzına uymayan evler karşıt değer olarak yer alır.

Sonuç olarak, İkinci Meşrutiyet dönemi romanları millî değerleri, öze dönüşü esas alan yeni bir zihniyetle, “yeni hayat” ve “yeni insan”, dolayısıyla yeni bir kimlik önerisinde

bulunur. Romanlarda yer alan Anadolu, İstanbul ve yaşanan evler millî kimlik inşası sürecine hizmet ettiği gibi millî kimliğin somut olarak yansıdığı alanlardır.

Kaynakça

- Acehan, A. (2008). Osmanlı Devleti'nin sürgün politikası ve sürgün yerleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5) Fall, 12-29.
- Adıvar, H. E. (1983). *Mev'ut hükmü*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (2006). *Vurun kahpeye*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2010). *Yeni turan*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2010). *Jöntürk*. (Hzl. Osman Gündüz), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ahü's-Sakıp el-Mahruki. (1914). *Gülsüm*. İstanbul: Nefaset Matbaası.
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ali Sami (1918). *Karagöz Beyoğlu'nda*. İstanbul: Asır Matbaası.
- Alver, K. (2006). Öyküde mekân, mekânda öykü. *Hece Öykü*, 17, 37.
- Arık, R. O. (1990). *Coğrafyadan vatana*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bachelard, G. (2008). *Uzamanın poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bekir Fahri. (2012). *Jönler*. (Hzl. Atilla Özkırmı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (1995). *Cumhuriyet devri Türk romanında Beyoğlu*. İstanbul: Kitabevi.
- Demir, A. (2009). *Türk hikâyesinde mekân (1870-1922 dönemi)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dere, M. (2015). *İhtişamdan sefalete Yeni Türk Edebiyatı'nda konak ve yalı*. Konya: Palet Yayınları.
- Deringil, S. (2013). *Simgeden millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e devlet ve millet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, Â. (2003). Modern Evliyâ Çelebi Ercüment Ekrem ve eserleri: Evliyâ-yı Cedid ve Zeyl-i Evliyâ-yı Cedid. *Türkbilig*, 5, 13-24.
- Durmuş, M. (2014). *Ömer Seyfettin'in anlatılarında kendilik bilinci ve öteki*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Edhem Nejat. (1912). *Çiftlik müdürü*. İstanbul: Babıali Matbaası.
- Elçin, H. İ. (2003). *Roman ve mekân Türk romanında ev*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Ercüment Ekrem. (1920). *Evliya-yı Cedit*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Ercüment Ekrem. (1927). *Asriler*. İstanbul: Şirket-i Mertebeye Matbaası.
- Ercüment Ekrem. (1939). *Sabir Efendinin gelini*. İstanbul: Gayret Kitabevi.
- Ercüment Ekrem. (1990). *Gün batarken*. (Hzl. Rahîm Tarım), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Esemenli, D. Harem. (1997). *İslam ansiklopedisi*, 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 150.
- Gasset, O. (2011). *İnsan ve herkes*. (Çev. Neyyire Gül Işık), İstanbul: Metis Yayınları.
- Güntekin, R. N. *Çalığısu*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Güvenç, B. (2010). *Türk kimliği*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- İzzet Melih. (2014). *Tezat*. (Hzl. Dr. Mehmet Yılmaz), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kanter, F. (2014). *Milli edebiyat dönemi Türk şiirinde benlik algısı ve kimlik kurgusu*. İstanbul: Kitabevi.
- Kaplan, R. (1988). *Cumhuriyet dönemi Türk romanında köy*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015). Romanda Mekânın Poetiği. *Yazınsal Okumalar*, İstanbul: Kesit Yayınları, 79-99.

-
- Koroğlu, E. (2010). *Türk edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Nezihe Muhiddin (2006). *Şebab-ı tebah*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Orhan Mithat (2005). *Şişli hayatı*. (Hzl. İsmet Nadir Atasoy), İstanbul: Berfin Yayınları.
- Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın yapıtaşı mekânın bellek ile ilişkisi üzerine. *Bir varmış bir yokmuş toplumsal bellek, mekân ve kimlik üzerine araştırmalar*, (Derleyenler: Tahire Erman, Serpil Özaloğlu), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 13-19.
- Safa, P. (2000) *Sözde kızlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, P. *Şimşek*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Smith, A. (2014). *Millî kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sözen, M. (2001). *Türklerde ev kültürü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. (Hzl. Recep Duymaz), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tepeyran, E. H. (2011). *Küçük Paşa*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Törenek, M. (2013). *Türk romanında işgal İstanbul'u*, İstanbul: Kitabevi.
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2009). *Nesl-i ahîr*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zorlutuna, H. N. (2002). *Sisli geceler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
-